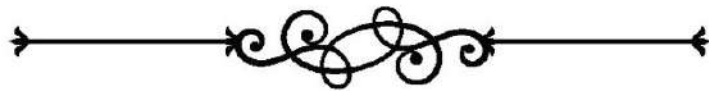

**"ต้นกำเนิดมหาจุฬาราช
บอกประวัติการศึกษา
ของชาติไทย"**

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

คำนำ

ข้าพเจ้าได้เคยมีความปรารถนาที่จะสร้างพระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่วังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มาตั้งแต่ต้น โดยมีเจตนาที่จะสร้างพระพุทธรูปที่สื่อความหมายถึงการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

เมื่อได้มีโอกาสได้พบกับคุณเพ็ญศรี ชัยบุญ ศิษย์เก่า มจร. ซึ่งก็มีความปรารถนาที่จะเป็นเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัยเช่นกัน จึงได้ร่วมกันปรึกษาหารือลงความเห็นว่าจะสร้างพระพุทธรูปปางแสดงพระธรรมเทศนา ให้เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย ซึ่งหมายถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แผ่ไพศาล ทั้งนี้มหาวิทยาลัยได้อนุญาตให้ใช้พื้นที่ว่างด้านหน้ามหาวิทยาลัย เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปดังกล่าว

หลังจากนั้น ข้าพเจ้าได้มีหนังสือกราบบังคมทูลเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เพื่อขอความเมตตาให้ประทานนามพระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นศิริมงคลสืบไป

เจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้เมตตาประทานนามพระพุทธรูป
ดังกล่าวว่า “พระพุทธรมหาจุฬาลงกรณชุตินธรวรศาสดา” และได้มี
พิธีอัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานบนฐานชุกชี เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๒๑
มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ดังปรากฏโดดเด่นเป็นศรีสง่าแก่มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเป็นที่เคารพ สักการะของ
ศิษยานุศิษย์ และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายสมดังที่ข้าพเจ้าและ
คุณเพ็ญศรีได้เคยตั้งปณิธานไว้ทุกประการแล้ว

ขอให้ศิษยานุศิษย์ได้ร่วมกันทำนุบำรุงรักษาพระพุทธรูปนี้
ให้ดำรงอยู่ตลอดไปเป็นนิรันดร

(ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ)

ราชบัณฑิต

๒ พฤษภาคม ๒๕๖๗

สารบัญ

อัญเชิญ พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินธรวรศาสดา	๑
เป็น “พุทธมามกะ” ก็ได้เป็นเจ้าของมหาจุฬาฯ ด้วย	๑
จะเป็นพุทธมามกะได้จริง ต้องอิงหลักที่พระพุทธเจ้าตรัส	๓
ตั้งชื่อไว้ ๕๐ ปีล่วงหน้า ก่อนเกิดมีชีวิตขึ้นมา	
มีชีวิตเกิดขึ้นมา ๕๐ ปีแล้ว จึงได้จดทะเบียน	๔
จะกู้ชาติ กู้ศาสนา ต้องฟื้นการศึกษาขึ้นมาเป็นที่มั่น	๘
วังกับวัด บรรจบสาระที่การศึกษา	๑๔
คุมมหาจุฬาฯ เห็นวิวัฒนาการแห่งการศึกษาของชาติไทย	๑๘
มหาจุฬาฯ บนหนทางกัณดารเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐ	๒๖
พระนาม “ชุตินธร” สื่อคุณลักษณะที่มหาจุฬาลงกรณา พึงสัมฤทธิ์	๓๔
มหาจุฬาฯ สำแดงพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาของโลก	๓๙
ชีวิตว่าเป็นมนุษย์ที่พัฒนา ด้วยภาวะของโลกที่รุ่มฉ่ำ	๔๖

อันเชิญ พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบวรศาสดา

สังฆโมกขนิยคทา ๒๐๗ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยูรศักดิ์ ปยุตโต)

ท่านทั้งหลาย ทุกท่าน ผู้มาร่วมกันเป็นเจ้าของแห่ง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เป็น “พุทธมามกะ” ก็ได้เป็นเจ้าของมหาจุฬาฯ ด้วย

วันนี้ เอ่ยทักทายทุกท่านด้วยคำว่า “เป็นเจ้าของแห่ง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เหตุที่กล่าวอย่างนี้ ก็
เพราะว่า วันนี้ เราทั้งหลายได้มาร่วมกันอัญเชิญองค์พระปฏิมา
“พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบวรศาสดา” ขึ้นประดิษฐาน
บนฐานชุกชี ในบริเวณที่จะสร้างเป็นรมณียพุทธอุทยานของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เราทั้งหลายเรียกตัวเองหรือเรียกกันว่าเป็น “พุทธมามกะ”
คำว่าพุทธมามกะนั้นมีความหมายง่ายๆ ว่า เป็น “ผู้เคารพรักนับ
ถือรับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน หรือเป็นของข้าพเจ้า” วันนี้ เรา
ได้อัญเชิญพระพุทธปฏิมา พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบวร
ศาสดา ขึ้นประดิษฐานแล้วบนฐานชุกชีดังที่กล่าวมานั้น ถือกันว่า
จะให้ทรงเป็นประธานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัยนี้ โดยที่เราถือกันว่า ตัวเรานี้เป็นเจ้าของ เป็นผู้รับนับถือ พระพุทธเจ้าว่าเป็นของฉัน เป็นของเรา เมื่อพระพุทธเจ้าของเรา ของฉัน หรือของข้าพเจ้านั้น มาทรงเป็นประธานของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เราทั้งหลายก็จึงชื่อว่าได้เป็นเจ้าของ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ด้วย พร้อมกัน ทั้งหมด ทุกท่าน ทุกคน ซึ่งเป็นข้อที่น่ายินดี

นี่ พร้อมกับการที่เราได้เป็นเจ้าของนั้น เราก็เหมือนกับมี หน้าที่ที่จะต้องช่วยกันอุปถัมภ์บำรุงทำงานดำเนินกิจการของ มหาวิทยาลัยนั้น ให้เจริญก้าวหน้าไปด้วยดีที่จะให้สัมฤทธิ์ วัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย ซึ่งดำเนินไปตามพระพุทธประสงค์ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ อันเป็นจุดหมาย ที่ถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ ของพระพุทธศาสนา ที่รู้จักกันว่า “พหูชนหิตายะ พหูชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ” คือ เพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชน เพื่อเกื้อการุณย์ แก่ชาวโลก อันนี้เป็นเหตุผลสำคัญข้อแรกที่เป็นหลักใหญ่ในการที่ เราได้มาชุมนุมกันทำบุญทำกุศลที่เป็นพุทธบูชาในวันนี้

ถ้าเราได้มาร่วมกันอัญเชิญพระพุทธปฏิมาขึ้นประดิษฐาน โดยมีความเข้าใจอย่างที่ว่านี้ ก็จะเป็นหลักสำคัญในการที่จะดำรง พระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ นี้ เป็น ฐานสำคัญที่จะดำเนินกิจการให้พระพุทธศาสนาเจริญก้าวหน้า แพร่หลายออกไป อันนี้เป็นความหมายสำคัญที่เรียกว่าเป็น แกนกลาง ที่เราจะต้องตั้งไว้เป็นหลักประจำใจตลอดไป

จะเป็นพุทธมามกะได้จริง ต้องอิงหลักที่พระพุทธเจ้าตรัส

อย่างไรก็ตาม เมื่อตรวจดูให้แน่แท้ คำว่า “มามกะ” ที่บอกความหมายเมื่อก็คือ ผู้ที่ถือ หรือเคารพรักรับถือ รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของเรา เป็นของข้าพเจ้านั้น นั่นเป็นความหมายง่ายๆ ที่เรารว่กัน เป็นความหมายแบบของเรา

แต่มองไปอีกชั้นหนึ่ง ลึกลงไป มองให้ถึงความหมายของ “มามกะ, มามกา” ที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับ อย่างที่พระองค์ตรัสไว้เอง ผู้ที่ประพฤติดีงาม มีคุณสมบัติต่างๆ เช่น เป็น ชีรา อดททา สุตมาหิตา คือมีปัญหา ไม่หยาบกระด้าง มีจิตที่ได้ฝึกดีแล้ว มั่นแน่วในธรรมเป็นต้นนั้นแหละ จึงจะเป็น “มามกะ” คือเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นภิกษุ เป็นสาวกของพระองค์

ในพุทธพจน์นั้นตรัสว่า “มามกะ” คือของเรานั้น หมายความว่า ที่จะเป็นมามกะ เป็นมามกาได้จริงนั้น ต้องอีกชั้นหนึ่ง คือต้องประพฤติปฏิบัติชอบ เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า ต้องศึกษาพัฒนาตนให้เจริญก้าวไปในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะเป็นมามกะ-มามกา ในความหมายว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับเป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นภิกษุสาวกของพระองค์

เป็นอันว่า เราควรเดินหน้าก้าวขึ้นไปเป็นขั้นๆ จากฐานที่ว่า เป็นพุทธมามกะโดยนับถือพระพุทธเจ้าเป็นของเราแล้ว เราจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้ดีงามมีธรรมสูงขึ้นไปพอที่จะให้พระพุทธเจ้าทรงยอมรับเรารว่เป็นสาวกของพระองค์ด้วย จึงจะถูกต้องสมบูรณ์

รวมความว่า วันนี้เป็นวันดีวันงาม เรียกว่าเป็นวันมงคล เพราะเป็นวันที่เรามาทำกุศลร่วมกัน อันเป็นกุศลที่ยั่งยืนยาวนาน เมื่อตั้งต้นทำแล้ว ก็สืบสานกันตลอดกาลเบื้องหน้าเรื่อยไป

ตั้งชื่อไว้ ๕๐ ปีล่วงหน้า ก่อนเกิดมีชีวิตขึ้นมา มีชีวิตเกิดขึ้นมา ๕๐ ปีแล้ว จึงได้จดทะเบียน

การประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นจุดมุ่งหมายของเราทั้งหลายที่มาชุมนุมกันในวันนี้ และการประดิษฐานองค์พระพุทธรูปปฏิมานั้น ก็มีความหมายสำคัญนัยหนึ่งเป็นการประกาศถึงความเจริญมั่นคง ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสถาปนาไว้ นั้น ได้เจริญงอกงามรุ่งเรืองขึ้นมา ถึงบัดนี้ได้ตั้งมั่นเจริญแพร่หลายแล้ว โดยมีพระพุทธรูปปฏิมานี้เป็นหลักฐานที่ยืนยันเป็นรูปธรรม

การเมืองค์พระปฏิมานี้ขึ้นมาประดิษฐานนั้น ก็เกิดจากคำริหรือเรียกได้ว่าเป็นปณิธานของท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ซึ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ประกาศถือท่านเป็นปูชนียบุคคลของมหาวิทยาลัยแล้ว

ในเรื่องนี้ ความหมายที่มองเห็นได้เป็นสำคัญก็คือ ชีวิตของท่านศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐนั้น ยืนยงมากับชีวิตของมหาจุฬาฯ นี้ ชีวิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้นเริ่มต้นด้วยการที่ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ได้เป็นนิสิตนักเรียน นามแรกในรุ่นเริ่มต้น ๖ รูป ที่เข้าศึกษาในมหาจุฬาฯ

ก่อนนั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แม้จะได้มีขึ้นแล้ว ก็จริง แต่มีเพียงชื่อ หรือมีเพียงสถานที่ ชีวิตยังไม่มี นี่คือมหาจุฬาฯ เกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เกิดขึ้นจริง เพราะจะเกิดจริง ก็ต้องมีชีวิต คือมีการเรียนการสอน โดยมีผู้เรียน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เกิดมีชีวิตเป็นจริงขึ้นมา ก็เมื่อมีท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ พร้อมด้วยนักเรียนนิสิตรุ่นเดียวกับท่าน ๘ รูปเข้าเรียนเป็นรุ่นแรก ในปี ๒๔๙๐ โดยได้เปิดการศึกษาเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ นั่นคือชีวิตจริงของมหาจุฬาฯ เริ่มต้นเกิดขึ้นมา เมื่อเราเอากาลเวลา ณ จุดนี้เป็นที่กำหนด ก็จะมองเห็นความเป็นไปเป็นมาของมหาจุฬาฯ ว่าได้มีความเจริญก้าวหน้าออกมาอย่างไร

เมื่อมองดูไป ก็เหมือนกับนำอัครธรรย ตัวเลขก็แปลกดี จากวันที่ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ เข้าเรียนมหาจุฬาฯ ในปี ๒๔๙๐ นั้น ย้อนหลังไปประมาณ ๕๐ ปี (นับตัวเลขถั่ววน ไม่เอาเศษราวครึ่งก่อนปี) คือ พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นวาระแห่งการที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นับจากวันสถาปนานั้นมาถึงวันที่มหาจุฬาฯ เปิดเรียน ก็เป็น ๕๐ ปี

ทีนี้ ถึงแม้ว่ามหาจุฬาฯ จะได้เกิดมีชีวิตเป็นจริงขึ้นในปี ๒๔๙๐ แล้ว ก็เป็นการเกิดนอกกฎหมายของยุคสมัย โดยทางการบ้านเมืองยุคใหม่ไม่ได้ตรากฎหมายขึ้นมารองรับ และก็มีได้รับรองสถานะ ทำให้ความเป็นมหาวิทยาลัย ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กลายเป็นเหมือนว่าเลื่อนลอย แม้ว่ามหาวิทยาลัยใน

ต่างประเทศมากมายจะยอมรับมหาจุฬาฯ และพุทธศาสตร์บัณฑิตมากมายจะได้ไปศึกษาต่อจบปริญญาโท ปริญญาเอก จากมหาวิทยาลัยในต่างประเทศเหล่านั้น กลับมาโดยมีสิทธิเต็มตามกฎหมายในประเทศไทย แต่มหาจุฬาฯ ที่มีชีวิตเกิดขึ้นมาแล้วนี้ ก็ไม่มีชื่อในสำมะโนครัว ไม่ได้ขึ้นทะเบียนในประเทศไทย

เมื่อบ้านเมืองไม่รับรู้หรือไม่ยอมรับ ไม่มีกฎหมายกำหนดหรือบังคับ ก็ไม่มีใครรับผิดชอบที่จะต้องดูแลช่วยเหลือหรือเอาใจใส่ และกำลังของตนเองก็แทบไม่มี ในเวลายาวนานหลังจากเกิดขึ้นมาแล้ว เพียงแค่จะให้อยู่รอด มหาจุฬาฯ ก็แทบหมดกำลังไปกับการดิ้นรนเพื่อให้อยู่รอด แล้วก็ยังมีชีวิตที่ระหกระเหินล้มลุกคลุกคลานเรื่อยมา มหาจุฬาฯ ดิ้นรนอย่างไร ถ้ามีโอกาส ควรจะได้บอกเล่ากันไว้แต่ในที่นี้จะข้ามไปก่อน

ขอรวบรัดว่า เวลาที่ยากแค้นลำเค็ญผ่านมา ๕๐ ปี ทางกรบ้านเมืองของประเทศไทยจึงได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นมา เป็นการยอมรับสถานะของมหาจุฬาฯ ว่าเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ มีสถานะสมบูรณ์ตามกฎหมาย คือเป็นการยอมรับว่าเป็นสถาบันการศึกษาที่มีอยู่จริงนั่นเอง นี่คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีชื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ๑๐๐ ปี จึงได้มีสถานะที่เป็นมหาวิทยาลัยได้จริง

เป็นอันว่า กาละที่ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ทองประเสริฐ เข้าเรียนที่มหาจุฬาฯ นั้น เป็นจุดกึ่งกลางพอดีระหว่างปีสถาปนา นับมาได้ ๕๐ ปี จึงเกิดมีชีวิตขึ้นแล้วก็ดิ้นรนทรงตัวเดินหน้ามาอีก ๕๐ ปี จึงได้มีสถานะที่เป็นจริงเต็มสมบูรณ์

ตามปกติ มหาวิทยาลัยทั้งหลายโดยทั่วไปนั้น เมื่อเขาจะเกิดมี ก็เป็นการตั้งขึ้นโดยบ้านเมือง มีพระราชบัญญัติประกาศขึ้นมา พอมหาวิทยาลัยนั้นเกิดขึ้น ก็มีสถานะสมบูรณ์เต็มตัวไปเลย ในทันที ต่อจากนั้นเขาก็เจริญเติบโตขยายตัวกระจายกิจการอะไรๆ ออกไปๆ

แต่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ เป็นมหาวิทยาลัยพิเศษ แปลกพวก มิได้อยู่ในวิถีของอุบัติการณ์ที่เป็นปกติอย่างนั้น หากเป็นเรื่องของความเป็นมาที่ยาวนานนักหนา เพราะฉะนั้น จึงได้จับเป็นความสำคัญในข้อที่ว่า ความเป็นมาตั้งแต่ตั้งขึ้นของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น เคียงข้างมากับชีวิตของท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ซึ่งเราใช้เป็นที่กำหนดหมายได้ ดังที่ได้พูดไปแล้วว่า ท่านอาจารย์นั้น พร้อมด้วยเพื่อนร่วมรุ่นของท่าน โดยท่านเป็นบุคคลแรกของรุ่นนั้น ได้ก่อกำเนิดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้มีชีวิตเป็นจริงขึ้นมา แล้วมหาวิทยาลัยก็ได้ดิ้นรนปีนป่ายด้วยเรี่ยวแรงกำลังของตัวเองให้เจริญเติบโตขึ้น จนกระทั่งผ่านไปอีก ๕๐ ปี ทางการบ้านเมืองจึงได้รับรองสถานะ แล้วรุ่งเรืองใหญ่โตมา โดยที่ตลอดกาลเวลาทั้งหมดนั้นจนถึงบัดนี้ ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ก็ยังมีชีวิตอยู่กับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตลอดเวลา ต่างจากบรรดาท่านผู้อื่นทั้งหลาย โดยที่ท่านอยู่กับมหาจุฬาฯ ตั้งแต่เป็นนักเรียน เป็นนิสิต จนกระทั่งมาเป็นรัตต์ัญญูปูชนียาจารย์ในปัจจุบัน

จะกู่ชาติ กู่ศาสนา ต้องฟื้นการศึกษาขึ้นมาเป็นที่มั่น

วันนี้ ในงานมหามงคลอันเชิญพระพุทธมहाจุฬาลงกรณชุตินทรบรรพชาศต ขึ้นประดิษฐานเป็นองค์ประธานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ พระเดชพระคุณพระพรหมวชิราธิบดี องค์อธิบดีสังฆวัดมหาธาตุ ก็ได้เมตตามาเป็นผู้ใหญ่ในพิธีด้วย เป็นความสัมพันธ์ของวัดมหาธาตุที่ได้สืบทอดต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ของมหาจุฬาฯ ตลอดมา

เริ่มแรก เมื่อมหาจุฬาฯ มีชีวิตเกิดขึ้นเคลื่อนไหวได้ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ อธิบดีสังฆวัดมหาธาตุก็มีฐานะเป็นองค์สภานายก พอถึงปี ๒๕๔๐ มหาจุฬาฯ ได้เป็นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฐานันดรว่าสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็เปลี่ยนไปตามหลักเกณฑ์ของบ้านเมืองไทย กลายเป็นนายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สมัยก่อนโน้น มีแต่สภานายกมหาจุฬาฯ เวลานี้เรียกเป็นนายกสภามหาวิทยาลัย สภานายกก็เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ไป นี่คือการเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องของกาลเวลา แต่สาระสำคัญก็คงอยู่ว่า การศึกษาของมหาจุฬาฯ นั้นสืบเนื่องมาจากเรื่องของมหาธาตุวิทยาลัยที่มีขึ้นมาก่อน

ก็ต้องถามต่อไปว่า แล้วมหาธาตุวิทยาลัยละ เป็นมาอย่างไรตอบง่ายๆ ก็เป็นเรื่องการศึกษาของพระเถรหรือของพระสงฆ์ไทยนี้แหละ ทีนี้ก็เป็นเรื่องยืดยาวละ

แต่ว่า ก่อนจะย้อนความหลัง เอาช่วงต่อที่สั้นนี้ก่อน คือ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานหนังสือพระออกจากพระบรมมหาราชวัง มาไว้ที่วัดมหาธาตุ แล้วทรงตั้งมหาธาตุวิทยาลัยขึ้นมาใน พ.ศ. ๒๔๓๒ แล้วอีก ๗ ปีหลังจากที่เกิดมหาธาตุ

วิทยาลัยนั้นแล้ว ก็มีประกาศพระราชปรารภทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเปลี่ยนนามใหม่จากมหาธาตุวิทยาลัยนั้น แต่ก็ได้เพียงแค่ชื่อ กับสถานที่ (คือสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย ที่จะเริ่มสร้าง) แล้วก็ค้างมาอย่างที่ว่าอีก ๕๐ ปี จึงได้มีชีวิตเป็นจริงขึ้นมา ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ดังที่ได้พูดมาแล้ว

ทีนี้ก็จึงขอย้อนไปพูดถึงการศึกษาของพระสงฆ์ไทย ซึ่งก็คือการศึกษาของประเทศชาติไทยเองนี้แหละ จึงเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากอยุธยากรุงเก่าโน่น

แต่ก่อนแต่ไรในประเทศไทยนี้ วัดเป็นสถานศึกษา พระสงฆ์เป็นครูอาจารย์สืบกันมาเป็นประเพณี เมื่อศรีอยุธยากรุงเก่าแตก ถูกเผาหมดไหม้หมดไป เรียกว่าอยุธยาล่มแล้วนั้น บรรดาคัมภีร์ตำรับตำราทั้งหลายก็สูญหายไปหมดสิ้น คณะสงฆ์ก็สิ้นสลายแตกกระจายหายไป พระที่มีความรู้เป็นครูอาจารย์ถูกสังหารฆ่าฟัน ม้วยมรณา อย่างที่ฝรั่งซึ่งมาอยู่เมืองไทยสมัยนั้นได้รู้เห็นเรื่องราวเขียนเล่าไว้ หรือไม่กี่หนีศึกสงครามหายสูญไป เรียกว่าวัดซึ่งเป็นที่ยืนก็ถูกเผาหมดไปแล้ว พระที่จะเป็นครูอาจารย์ให้ความรู้ก็หายไป หาตัวแทบไม่ได้ ตำรับตำราทั้งหลายแม้แต่พระไตรปิฎกก็ไม่มีเหลือ ราษฎรก็ล้มตาย ประเทศหายไป เมืองไม่มี

เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชสู้รบขับไล่พม่าออกไปได้ ทรงคิดจะฟื้นกรุงศรีอยุธยากลับขึ้นมาใหม่ แต่เมื่อได้ทรงเห็นกรุงเก่าที่ถูกเผาไหม้หมดสภาพไร้ถิ่นไร้ที่ไร้ปัจจัยไร้มนุษย์แล้ว* ก็ทรงประจักษ์

* บาทหลวงบันทึกความไว้ว่า “แต่พวกพม่าพยายามฆ่าพระสงฆ์มากกว่า และได้ฆ่าเสียจำนวนนับไม่ถ้วน ข้าพเจ้าเองได้เห็นพม่าฆ่าพระสงฆ์ในตอนเช้าเวลาเดียวเท่านั้นกว่า ๒๐ องค์” และ “เพราะตั้งแต่ครั้งรบกับพม่า ในกรุงหมดผู้หมดคน เหลือแต่เสือและสัตว์ป่าอยู่เท่านั้น” (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๓, หน้า ๔๙ และ หน้า ๗๗)

ว่าจะกู้เมืองกู้กรุงกลับขึ้นมา นั้นไม่ควรแก่เหตุเป็นแน่แท้ แต่ต้องสร้างเมือง สร้างกรุงขึ้นมาใหม่ ทำการกู้ชาติ ซึ่งหมายถึงว่าต้องกู้พระศาสนา พร้อมกับฟื้นฟูการศึกษาขึ้นมาสร้างคน บนฐานถิ่นดินแดนส่วนอื่นของแผ่นดินไทย เหมือนว่าต้องตั้งประเทศขึ้นมาใหม่

เห็นได้ชัดในเรื่องการฟื้นฟูการศึกษา เมื่อตั้งกรุงใหม่ที่เมืองธนบุรีแล้ว ไม่นานเลย ทั้งที่ยังมีศึกสงครามเต็มที ก็ทรงทำนุบำรุง การเล่าเรียน พร้อมไปกับการแก้ปัญหาความอดอยากของราษฎร ดังความในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ กรุงธนบุรี (หน้า ๒๔) ว่า

ลุดิศกราช ทรงพระราชดำริว่า พระศาสนาจะสูญตมิจริฐฐิตกาลนั้น เพราะปรียัติ กุลบุตรเล่าเรียนพระไตรปิฎก จึงทรงพระกรุณาให้สังฆการี ธรรมการ ทำสารบาญชีพระสงฆ์ องค์ใดบอกเล่าเรียนพระไตรปิฎกได้เป็นอันมาก จึงทรงถวายไตรผ้าเทศเนื่อละเอียด...และตั้งนิตยภัตรไว้สำหรับคนโซ่ทั้งปวง

พระไตรปิฎกนั้น เป็นหลักเป็นแกนของพระศาสนาและการศึกษาเล่าเรียน แม้จะทรงระดมให้รวบรวมส่งมาจากหัวเมืองต่างๆ แต่เป็นเรื่องที่ไม่เสร็จง่าย ๆ เพราะต้องการฟื้นฟูขึ้นมาให้ถึงขั้นบริสุทธิ์บริบูรณ์ ดังนั้น แม้แต่เมื่อเสด็จไปทำศึกสงคราม เมื่อเป็นโอกาส พระเจ้าตากก็ทรงหาพระไตรปิฎกด้วย ดังในคราวที่เสด็จไปปราบหัวเมืองภาคใต้ที่นครศรีธรรมราช ทรงรบชนะศึกแล้ว ก็ทรงขอยืมพระไตรปิฎกของที่นั่นนำมากรุงธนบุรีด้วย ดังความในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ กรุงธนบุรี (หน้า ๓๐ - ๓๒) ว่า

ครั้นเดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า เสด็จเข้า
ตีเมืองนครศรีธรรมราช เดชะพระบารมีบรมโพธิสมภาร
ไพโรหทารแลราษฎรเสนาบดีในกรุงนครศรีธรรมราช
บันดาลสยบสยงมิอาจต้านต่อได้ ก็แตกพ่ายแพ้นี้ใน
เพลานั้น...ทรงพระที่นั่งพลายเพชรเสด็จเข้าเมือง
นครศรีธรรมราชได้...

ครั้นกองทัพเรือมาถึงพร้อมแล้ว จึงมีพระราช
โองการ...ให้เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาพิชัยราชาเร่งกองทัพ
เรือติดตามไปจับเจ้านครจงได้...

แล้วให้บัญชาโทษเจ้านคร เสนาบดีบัญชาโทษถึง
ตาย ทรงพระกรุณาไม่เห็นด้วย ให้คงจำเจ้านครไปให้ถึง
กรุงเทพฯ จึงปรึกษากันใหม่ แล้วทรงตั้งเจ้านราสุริวงค์
พระเจ้าหลานเธอ ไว้ครองนครศรีธรรมราช...

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้ราชบัณฑิตยจัด
พระไตรปิฎก ลงบรรทุกเรือเข้ามากรุงเทพฯ แต่พอจำลอง
ได้ทุกพระคัมภีร์แล้ว จึงจะเชิญออกมาไว้ดั่งเก่า แลพระ
อาจารย์ศรี ซึ่งแตกหนีออกไปอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราช
นั้น ให้นิมนต์เข้ามากับสำนักศิษย์ด้วย

ลุศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก (พ.ศ. ๒๓๑๒) เสด็จ
ดำเนินทัพกลับมาเมืองธนบุรี จึงตั้งพระอาจารย์ศรีเป็น
พระสังฆราช แล้วทรงพระกรุณาจ้างให้ช่างงานๆ
พระไตรปิฎกทั้งจบ ลีนพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ฝ่ายเจ้า
นครนั้น พระราชทานโทษ ให้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒ
ลัจจา ตั้งแต่นั้นมา พระศาสนา ก็ค่อยเฟื่องฟูขึ้นได้ดั่งเก่า...

เป็นอันว่า พระไตรปิฎกที่คัดลอกเสร็จแล้ว ก็ทรงส่งกลับคืนไปให้แก่นครศรีธรรมราช การกู่ชาติ กู่พระศาสนา บำรุงราษฎร และฟื้นฟูการศึกษา ทรงทำไปพร้อมด้วยกัน

มาถึงรัชกาลที่ ๑ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช งานกู่ชาติ กู่ศาสนา ฟื้นฟูการศึกษา ก็สืบต่อมา เบื้องแรก ได้พระราชทานพระราชนิพนธ์มากมาย เป็นคำจ่าจจารึก พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นมูลรากแห่งพระปริยัติ ลงในใบลานเป็นอักษรขอม สร้างขึ้นไว้ในตู้ ๓ หอพระมนเทียรธรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระราชวัง และสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ให้เล่าเรียนทุกๆ พระอารามหลวง

ต่อมา ได้ทรงทราบว่า พระไตรปิฎกที่ทรงสร้างขึ้นนั้นพิรุณมีอักษรระบบพยัญชนะตกวิปลาตามฉบับเดิมที่คัดลอกตามกันมาถึง พ.ศ. ๒๓๓๑ จึงได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ทำสังคายนา โดยสมเด็จพระสังฆราชเลือกสรรพระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญอันดับ จัดได้พระสงฆ์ ๒๑๘ รูปกับราชบัณฑิตยอาจารย์ ๓๒ คน มาประชุมกันทำการตรวจชำระสอบทานพระไตรปิฎก ที่วัดมหาธาตุเป็นเวลา ๕ เดือนจึงเสร็จการ ในปี ๒๓๓๒ เรียกว่าเป็นนวมสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๙)

เสร็จแล้วมีงานสมโภชพระไตรปิฎกเป็นการใหญ่ ทำหอพระมนเทียรธรรมขึ้นใหม่ เป็นที่ไว้ตู้พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา (“ฉบับครุเดิม” ก็เรียก) และฉบับทองทิบ (ต่อมาเรียกว่า “ฉบับทองใหญ่” ให้ต่างจากฉบับชื่อเดียวกันอันมีขึ้นภายหลัง) ที่ทรงสร้างขึ้นใหม่และมีงานสมโภช พร้อมทั้งฉบับอื่นที่สร้างขึ้นต่อมา และให้เป็นที่พักของราชบัณฑิตสำหรับบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรด้วย

ถิ่นฐานที่ตั้งขึ้นเป็นกรุงธนบุรี เป็นกรุงเทพฯ ทั้งหมดนั้น แต่เดิมมาก็คือชนบทห่างไกล ชาวถิ่นก็เป็นคนบ้านนอกชอกนา พระเณรก็ด้อยการศึกษา ในหลวงนั้น ด้านหนึ่งก็ต้องทำศึก สงครามรักษาแผ่นดินไว้ อีกด้านหนึ่งก็ต้องฟื้นฟูพระศาสนา ให้พระเณรมีการศึกษาที่จะมาสั่งสอนประชาชน ในเวลาที่เริ่มสร้างบ้านเมือง มีศึกสงครามมาก ราษฎรยากจน พระสงฆ์ไม่มีความรู้ ก็ปรากฏว่ามีคนบวชมาหากินทำไสยศาสตร์อวดอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ หลอกลวงประชาชนกันเกร่อ ไม่สนใจที่จะเล่าเรียน รัชกาลที่ ๑ นอกจากทรงบำรุงส่งเสริมผู้เล่าเรียนแล้ว ก็ต้องทรงป้องกันแก้ไข ตลอดจนบังคับคนจำพวกที่ละเลยนอกเรืตด้วย ดังที่ทรงตรา กฎหมายที่เรียกว่ากฏพระสงฆ์ เช่นที่ขอยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง -

กฏพระสงฆ์ ฉบับที่ ๔

เป็นประเวณีในพระพุทศาสนาสืบมาแต่ก่อน มีพระพุทฐฎีกาโปรดไว้ให้ภิกษุสามเณรอันบวชแล้วในพระศาสนารักษารุระสองประการ คือคณธรุระวิปัสสนาธุระ เป็นที่อยู่ตหนอง...แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้มีภิกษุโลเลลลว้ตปฏิบัติแลปฏิญานตัวว่าเป็นกัจจัตร มิได้ร่าเรียนธุระทั้งสองฝาย อย่าให้มีได้เป็นอันขาดทีเดียว

กฏพระสงฆ์ ฉบับที่ ๒

ถ้าสามเณรรูปใดมีอายุควรจะอุปสมบทแล้ว ก็ให้บวชเข้ร่าเรียนคณธรุระวิปคณาธุระ อย่าให้เที่ยวไปมาเรียนความรู้อิทธิฤทธิ์ให้ผิดธุระทั้งสองไป...ถ้าแลสามเณรรูปใดอายุถึงอุปสมบทแล้ว มิได้บวชเที่ยวเล่นไว้เว้อยู่ จับได้จะเอาตัวสามเณรแลช้ตั้นอาจารย์ญาติโยมเปนโทษจงหนัก

วังกับวัด บรรจุสาระที่การศึกษา

เมื่อก็ได้บอกว่า ในหลวง ร.๑ โปรดฯ ให้สร้างหอพระมนเทียรธรรมขึ้นใหม่ นอกจากเป็นที่ไว้ตู้พระไตรปิฎกแล้ว ก็ให้เป็นที่พักของราชบัณฑิตสำหรับบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรด้วย นี่คือบอกว่า ในหลวงพระราชทานที่ในพระราชวัง ให้เป็นที่เล่าเรียนของพระเณร นอกจากพระราชทานที่ให้แล้ว ก็ทรงเป็นธุระในการจัดหาผู้สอนให้ด้วย

อาจเป็นไปได้ว่า เมื่อกรุงเก่าล่มทลาย คัมภีร์ตำรามอดไหม้หมดไป พระปริยัติธรรมทั้งหลายบ้างม้วยมรณ์ บ้างหนีภัยเร็ดร้างหายไป เมื่อจะฟื้นฟูการศึกษาขึ้นมาในเมืองใหม่ เมื่อจะจัดให้พระเณรได้เล่าเรียน ในหลวงก็ต้องทรงจัดหาพวกคฤหัสถ์ แม้แต่ชาวบ้าน ที่มีความรู้ปริยัติ อาจจะเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนเก่าที่สึกไปแล้ว ซึ่งบางคนก็อาจจะมาจากอยุธยา ก็เอาคฤหัสถ์เหล่านั้นมาตั้งเป็นราชบัณฑิต ให้เป็นผู้สอนภาษาบาลี สอนปริยัติธรรมแก่พระ เรียกว่าให้ราชบัณฑิตบอกหนังสือพระ

ควรสังเกตด้วยว่า การที่ทรงจัดให้พระเณรมีการเล่าเรียนอย่างนี้ได้เป็นประเพณีในเมืองไทยมาแต่โบราณอยู่แล้ว ดังความในพระนิพนธ์เรื่อง *ตำนานการบอกพระปริยัติธรรม** ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นเรื่องน่ารู้ จึงขอคัดมาดูกันยาวสักหน่อย ดังนี้

* *ประชุมพระนิพนธ์ เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา* ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (รวมพิมพ์ครั้งที่ ๑; จัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพคุณมหาทร [ผล ชินบุตรโต] ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์ วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔), น. ๒๒๓ - ๒๓๓

การที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ทรงราชครีฑาจัดที่ในพระราชวังให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเป็นประเพณีมีมาแต่ดึกดำบรรพ์ปรากฏในศิลาจารึกครั้งพระนครสุโขทัยว่า พระมหาธรรมราชา พระยาสิทธิไทย ซึ่งเสวยราชย์เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๑๘๙๗ ทรงสร้างปราสาทราชมนเทียรสถาน แล้วทรงเผด็จสงฆ์ให้เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในบริเวณมหาปราสาทนั้น เป็นที่แรก ต่อมาในครั้งกรุงเก่า มีเนื้อความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมซึ่งเสวยราชย์ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๓ จน พ.ศ. ๒๑๗๑ ได้ทรงตั้งศึกษาพระปริยัติธรรมข้านาญมาแต่ยังทรงผนวช ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระราชครีฑา เสด็จออกบอกรับหนังสือพระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทอง ๓ หลังเนื่องๆ ...ข้าพเจ้าสันนิษฐานความตามทีกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร เข้าใจว่าประเพณีที่จัดที่ให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรมที่ในพระราชวังในครั้งกรุงเก่า เห็นจะถ่ายแบบอย่างครั้งพระนครสุโขทัยมา น่าจะมีมาแต่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว...ประเพณีการบอกรับพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทอง คงจะมีติดต่อลงมาในรัชกาลหลังๆ จนตลอดสมัยกรุงเก่า

ที่นี้ ดูต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ สมเด็จพระยา ตั๋งราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ต่อไปว่า

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้าง วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวังกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างวัดพระศรีสรรเพชญ์ครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้ราชบัณฑิตบอกรับพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่หอ

พระมณฑิยธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาแต่แรกสร้าง แต่ในกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อสมัยนั้น มีเหตุการณ์เป็นพิเศษ ผิดกับครั้งกรุงเก่าอย่าง ๑ ด้วยสงฆมณฑลยังระส่ำระสาย มาแต่เสียกรุงเก่า มีพระราชประสงค์จะทรงทำนุบำรุงความ รอบรู้พระธรรมวินัยให้มั่นคงในสงฆมณฑล จึงทรงแนะนำ พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการให้ช่วยกันทะนุบำรุงด้วยการบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรจึงแพร่หลาย ไปในที่อื่นๆ ดังเช่นตามวังเจ้าก็มักจ้างอาจารย์ไปบอกพระ ปริยัติธรรม และจัดท้องพระโรงให้เป็นที่พระภิกษุสามเณร เล่าเรียนพระปริยัติธรรมบ้าง สร้างศาลาเรียนขึ้นโดยเฉพาะ บ้าง ตามบ้านขุนนางผู้ใหญ่ก็ทำนองเดียวกัน ชั้นผู้น้อยลงมา บางที่มีศรัทธาก็จ้างอาจารย์ไปบอกพระปริยัติธรรมที่ตามวัด ถือว่าเป็นการกุศลอย่างสำคัญอันหนึ่ง ประเพณีอันนี้ยังมีลง มาในที่บางแห่ง เช่นที่วังสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบาราบ ปรปักษ์เป็นต้น จนในรัชกาลที่ ๕

ต่อมา ในรัชกาลที่ ๓ ทรงตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสอน เด็กๆ ด้วย ตั้งความในพระนิพนธ์ต่อไปว่า

การบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่ใน พระบรมมหาราชวัง เมื่อในรัชกาลที่ ๑ แลที่ ๒ บอก ณ หอพระมณฑิยธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถึง รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ ราชศรัทธาทะนุบำรุงการเล่าเรียนมาก ที่โรงเรียนข้างเหนือ ประตูลีลาสุนทร โปรดให้จ้างอาจารย์สอนหนังสือไทยแก่ เด็กๆ ในแก่งหลัง ๑ นับเป็นแรกที่มีโรงเรียนหลวงตั้งขึ้น ส่วนการบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรนั้น โปรดให้จ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมทุกพระอาราม

หลวง แลที่ในพระราชวังก็โปรดให้สร้างแก่งขึ้นที่ริมหอพระ
 ปรีตในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฯ ให้พระภิกษุ
 สามเณรมาเรียนพระปริยัติธรรมที่แก่งนั้น พระราชทาน
 ลำรับเลี้ยงเพลเพลด้วย แล้วทรงอุดหนุนการเล่าเรียน
 ด้วยประการต่างๆ เป็นต้น ถ้าสามเณรรูปใดท่องสูตรมูล
 สอบได้ ก็ได้พระราชทานรางวัล...จนราวเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓
 ทำนองพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาเล่าเรียนจะมากขึ้น ที่แก่ง
 ไม่พอ จึงโปรดให้ย้ายไปบอกพระปริยัติธรรมที่ในพระที่นั่ง
 ดุสิตมหาปราสาท มีอาจารย์ ๔ คน บอกमुखละคน ผู้หลัก
 ผู้ใหญ่ที่รับราชการมาในครั้งรัชกาลที่ ๒ เล่ากันว่า เวลา
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลงตำหนักแพ
 ทรงพระราชยานผ่านหน้าพระมหาปราสาท พอได้ทรงสดับ
 เสียงพระภิกษุสามเณรแปลพระไตรปิฎก ก็ทรงประสาณ
 พระหัตถ์อันไม่ทนาทุกคราวที่เสด็จผ่านไป ถึงสามเณรที่
 เข้ามาเรียนหนังสือจะคะนองบ้างก็ไม่ทรงถือโทษ เล่ากันว่า
 ครั้งหนึ่งสามเณรมาคอยเรียนหนังสือ เตะตะกร้อกันใน
 ซาลาพระมหาปราสาท เจ้าพนักงานห้ามปราม แล้วนำ
 ความขึ้นกราบทูล ดำรัสว่า “เจ้ากูจะเล่นบ้างก็ช่างเจ้ากู
 เถิด” เข้าใจว่า พระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรมอยู่
 ที่พระมหาปราสาทจนตลอดรัชกาลที่ ๓

ในรัชกาลที่ ๓ นั้น นอกจากวิชาสามัญแล้ว ได้ทรงจัดให้วัด
 เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นที่เผยแพร่วิชาช่างวิชาชีพรต่างๆ แก่ประชาชน
 ด้วย ดังความในหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการว่า*

* ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๘๔

...การศึกษาวิชาสามัญสมัยนั้นอยู่ตามวัดทั่วไป ส่วนวิชาอาชีพยังคงศึกษาอยู่ในสกุล ผู้อยู่นอกสกุล โดยเฉพาะบุคคลชั้นพลเรือนสามัญไม่มีโอกาสจะเรียนได้ โดยเหตุนี้ในการปฏิสังขรณ์วัด เป็นต้นว่าวัดพระเชตุพนนั้น ก็มีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่แห่งเล่าเรียนวิชาความรู้ต่างๆ ทั้งสามัญและอาชีพของประชาชนทั่วไปไม่เลือกชั้นวรรณะ ใครใคร่จะเรียนอะไร ก็มาคัดลอกไปได้โดยเสรี...

ความใน *ตำนานการบอกพระปริยัติธรรม* บอกต่อไปว่า

ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างแก่งพระเรียนหนังสือที่หว่างพระปรารค์ หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๔ หลัง... ราชบัณฑิตบอกพระปริยัติธรรมที่แก่งหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาในรัชกาลที่ ๕...จน ร.ศ. ๑๐๘ จึงได้ย้ายมาตั้งมหาธาตุวิทยาลัย...ได้ทรงพระราชดำริจะสร้างศาลาเรียนใหม่ให้สมควรแก่วิทยาลัย แต่ยังหาได้สร้างไม่

ดูมหาจุฬาฯ เห็นวิวัฒนาการแห่งการศึกษาของชาติไทย

ในรัชกาลที่ ๕ บ้านเมืองเจริญมาถึงยุคที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกับประเทศตะวันตกมาก รวมทั้งเผชิญหน้าลัทธิอาณานิคม ได้ทรงจัดระบบการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นอย่างสมัยใหม่ ในด้านการศึกษา ก็ได้ทรงจัดระบบการศึกษาของชาติเป็นอย่างใหม่ ทรงตั้งวิทยาลัย โปรดฯ ให้จัดทำโครงการศึกษาสำหรับชาติ (เทียบปัจจุบันคือแผนการศึกษาแห่งชาติ) ซึ่งเตรียมจะตั้งสากลวิทยาลัย (คือ university ที่บัดนี้เรียกว่ามหาวิทยาลัย)

ในปีฉลูนั้น ถึงเดือนพฤศจิกายน โปรดให้ย้ายที่ราช
 บัณฑิต บอกพระปริยัติธรรมพระภิกษุสามเณร จากในวัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม ออกไปจัดเป็นบาลีวิทยาลัยขึ้นที่วัด
 มหาธาตุเรียกว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" เป็นแรกที่จะใช้นาม
 วิทยาลัยในประเทศไทยนี้ ตั้งที่ศาลาเรียนหนังสือซึ่งสร้างไว้แต่
 ในรัชกาลที่ ๓ ตอนข้างด้านหน้าพระอาราม ๔ หลัง ด้านเหนือ
 ๒ หลัง พระยารธรรมปริชา (บุญ เปรียญ) แต่ยังเป็นหลวง
 ญาณนิรมย์ เป็นอาจารย์หลัง ๑...พระราชทานพระราชทรัพย์
 จ่ายเป็นเงินเดือนแลค่าใช้สอยสำหรับวิทยาลัยนั้นทุกอย่าง*

ในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ มีประกาศตั้งกรมธรรม
 การขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ นั้น ก็ได้มี
 ประกาศตั้ง รม.มูลศึกษา ขึ้นในวัดทั่วไป ทั้งในกรุงและหัวเมือง*

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๘ ลงมือสร้างสังฆิกเสนาสนาราชวิทยาลัย ที่
 มุมวัดมหาธาตุ สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย ที่มีประกาศพระราช
 ประทานเปลี่ยนนามเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังความใน
 ตำนานการบอกพระปริยัติธรรม^๑ ว่า

ตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๓๙ วันที่ ๑๓ กันยายน
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงวาง
 คีลาถ์พระฤกษ์ มีประกาศพระราชบรรจจุไว้ดังนี้

* ประวัติวัดมหาธาตุ พระนิพนธ์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๑, น.๗๓
 (ปีฉลูนั้น คือ ร.ศ. ๑๐๘/พ.ศ. ๒๔๓๒)

* ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๕๕, ๕๗

• ประชุมพระนิพนธ์ เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, น. ๒๓๕

ประกาศสร้างสังฆิกเสนาศน์ราชวิทยาลัย

- ศุภมัสดุพระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว
๒๔๓๙ พรรษา...

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์...ทรงพระราชดำริว่า จำเดิมแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกมาแล้ว ได้ทรงทะนุบำรุงพระบรมพุทธศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยลำดับ...พระปรียัติลัทธธรรม ย่อมเป็นรากเง้าค้ำมูลแห่งพระศาสนาฯ จะดำรงอยู่และเจริญขึ้นก็ด้วยพระปรียัติลัทธธรรม การที่จะบำรุงพระปรียัติลัทธธรรมอันเป็นรากเง้าของพระพุทธศาสนาให้ไพศาลบริบูรณ์ยิ่งขึ้น ก็ย่อมอาศัยการบำรุงให้มีผู้เล่าเรียนเล่าที่เล่าเรียนให้สะดวกยิ่งขึ้น การเล่าเรียนพระปรียัติลัทธธรรมที่เป็นไปอยู่ในเวลานั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำรุงทั่วไปทุกพระอาราม แต่ยังเป็นอันนับว่าบริบูรณ์แท้ไม่ เพราะเป็นแต่สถานที่เล่าเรียนในชั้นต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกแลวิชาชั้นสูงขึ้น ๒ สถานฯ หนึ่งในที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศวรวิหารพระอารามหลวงพระราชทานนามว่า "มหามกุฏราชวิทยาลัย" เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกสถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุราชวรมหาวิหารพระอารามหลวงนี้ มีนามว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" ได้เปิดการเล่าเรียนแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๐๘ สิบมา แต่สังฆิกเสนาศน์

สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ ยังไม่เป็นที่สมควรแก่การเล่าเรียนในสมัยที่การเล่าเรียนเจริญขึ้นสืบมานี้ จึงทรงพระราชดำริที่จะทรงสร้างสังฆิกเสนาสน์ สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ขึ้นใหม่ ให้เป็นสถานอันสมควรแก่การเล่าเรียน การนี้ยังอยู่ในระหว่างพระบรมราชดำริ ยังหาทันตลอดไม่พอประจวบเวลาที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งมีพระราชประสูติกาล ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชาล ลัมภุชคิก จุลศักราช ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๙๗ เสด็จสวรรคตล่วงไปในวันที่ ๔ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๓...

จึงทรงพระราชดำริว่า โดยราชประเพณีที่มีมาแต่ก่อน เมื่อพระบรมวงศ์ที่ได้ดำรงพระเกียรติยศชั้นสูงสวรรคต ก็ได้เคยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ตามพระเกียรติยศ ณ ท้องสนามหลวง เพื่อเชิญพระศพไปประดิษฐานพระราชทานเพลิง ณ พระเมรุมาศนั้น ก็การทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่เช่นเคยมานั้นเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์ไปในสิ่งซึ่งมิได้ถาวร แลมิได้เป็นประโยชน์สืบเนื่องไปนาน เป็นการลำบากแก่คนเป็นอันมาก แลได้ประโยชน์ชั่วสมัยหนึ่ง แล้วก็อันตรธานไป ครั้งนี้มีสมัยที่จะต้องทำการพระเมรุมาศขนาดใหญ่ขึ้นขึ้น ควรจะน้อมการทำพระเมรุมาศนั้น มารวมลงในพระราชกุศลส่วนสาสนูปถัมภกิจ วิทยาทาน วิหารทาน การก่อสร้างสังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ ให้พระราชกุศลบุญราษี ส่วนทักษิณาทานเนื่องในถาวรวัตถุสถาน แลเป็นที่ตั้งแห่งสาสนธรรมลัมมาปฏิบัติ...

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้บัญชาการให้เจ้าพนักงานทำการก่อสร้างวิทยาลัยยอดปรางค์ ๓ ยอด...ด้วยพระราชทรัพย์ ๕๔๐๐ ซึ่งเพื่อได้เป็นที่เชิญพระบรมศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร มาประดิษฐานบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณาทาน มีการมหรหรรรมแล้ว จะได้เชิญพระบรมศพไปประดิษฐาน ณ พระเมรุมาศขนาดเล็กน้อย ณ ท้องสนามหลวง พระราชทานเพลิง เมื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนนั้นเสร็จแล้ว จะได้ทรงพระราชอุทิศถวายถาวรวัตถุนี้เป็นสังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติลัทธธรรม แลวิชาชั้นสูงสืบไป ภายหลัง พระราชทานเปลี่ยนนามใหม่ว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสืบไป...

ตามประกาศสร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัยนี้ ก็จึงถือว่าในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ แต่ถึงแม้ว่าการสถาปนามาเกิดขึ้นมาแล้ว แต่ตัวสถาบันมหาจุฬาฯ ก็ยังไม่เกิดขึ้นมาจริง จนกว่าการสร้างสังฆเสนาสน์จะเสร็จและได้ทรงพระราชอุทิศถวายแล้ว ระหว่างนั้นก็เรียกชื่อวามหาธาตุวิทยาลัยเรื่อย ๆ ไปก่อน

ที่นี้ก็มีเรื่องราวความเป็นไปที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งยังเรียกว่ามหาธาตุวิทยาลัยนั้น จะเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างสมัยใหม่ โดยรวมเข้าเป็นมหาวิทยาลัย ที่เรียกในสมัยนั้นว่า “สากลวิทยาลัย” ตามโครงการศึกษาสำหรับชาติ พ.ศ. ๒๔๔๑ ดังมีเรื่องว่า*

* ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๑๑๓

โครงการศึกษาสำหรับชาติ พ.ศ. ๒๔๔๑

...ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปครั้งแรก ได้ทอดพระเนตรเห็นนักเรียนซึ่งได้มาแล้วเรียนอยู่ช้านาน ยังเรียนไม่สำเร็จทันพระราชประสงค์ที่จะทรงใช้ราชการ เป็นเหตุให้ไม่พึงพอพระราชหฤทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งขณะนั้นเป็นพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ อัครราชทูตพิเศษประจำราชสำนักอังกฤษ คิดอ่านตรวจตราสืบหาแบบแผน และทำความเข้าใจจะแก้ไขจัดการศึกษา...ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ได้ตรวจตราสืบหาแบบแผนทางการเล่าเรียนทุกกิ่งวิชา...พร้อมทั้งความเห็น ส่งเข้ามายังกระทรวงธรรมการ ในขณะนั้นกรมศึกษาธิการ...จึงได้รวมความเห็นของพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ กับความดำริเดิม เรียบเรียงเป็นรูปการเข้าด้วยกันสำเร็จทันนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในปีนั้นเอง

"พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยในรายงานของพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ที่เสนอมา.."

ตามโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ นี้แบ่งลำดับชั้นการเล่าเรียนสามัญเป็น ๔ ชั้น คือ

๑. การเล่าเรียนเบื้องต้นแรก (มูลศึกษา)
๒. การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา)
๓. การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง (มัธยมศึกษา)
๔. การเล่าเรียนเบื้องต้นสูงสุด (อุดมศึกษา)

ตอนหนึ่งในการจัดการเล่าเรียนในระดับมัธยมศึกษา ที่บอกไว้ในโครงการศึกษา ขอยกมาดูเป็นตัวอย่าง ดังนี้*

โรงเรียนอังกฤษไทยเบ็องกลาง

๑๐. คติการเล่าเรียนในโรงเรียนภาษาอังกฤษไทยเบ็องกลาง กำหนด ๔ ปี รวมการเรียนในคณิศรวิทยาอ่าน และแปลจากหนังสืออังกฤษที่กวีได้แต่งไว้เป็นหลักไวยการณ และเรียงความ ภูมิศาสตร์ วิทยา พงศาวดาร การวาด และภาษาหนึ่งเป็นอย่งน้อยในภาษาต่อไปนี้ คือ มลาญบาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส เยอรมัน หรือลาติน แบ่งเป็น ๔ หลักสูตร นักเรียนได้เรียนตามคติเหล่านี้ได้ดีแล้ว ต้องสามารถที่จะเข้าสอบไล่ในยูเนยโลเคอลเอกซามินชัน ของยูนิเวอร์ซิตีออกสเฟิต และเคมบริชได้

ที่นี้ก็มาถึงอุดมศึกษา ซึ่งได้จัดเตรียมไว้ให้มหาจุพาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ยังเรียกว่ามหาธาตุวิทยาลัย เข้าเป็นสากลวิทยาลัย (university) ที่เรียกในบัดนี้ว่ามหาวิทยาลัย •

สากลวิทยาลัยสำหรับกรุงเทพฯ

๑๑. เมื่อโรงเรียนประถมศึกษา และเบ็องกลางมัธยมศึกษา ได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผนสำเร็จดีแล้ว ก็เป็นทางที่จะเป็นไปได้ ในการตั้งสากลวิทยาลัยขึ้น ในกรุงเทพฯ เพื่อการอุดหนุนการศึกษาอย่างสูงสุด และสำหรับให้เด็กเรียนอติการต่างๆ แห่งศิลป วิทยาศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ แต่สากลวิทยาลัยนั้น จะจัดยังไม่ได้จนกว่าจะจัดตั้งโรงเรียนฝึกสอนความรู้วิชาขั้นต่ำ และชั้นกลางมั่นคงแล้ว จึงจะตั้งได้

* ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๑๒๐

• ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๑๒๐

หมายเหตุ: ได้หวังใจไว้ว่า ในปีสุวรรณภูมิเชก ถ้าเป็นไปได้ จะได้รวมมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับ วินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสำหรับ กฎหมาย โรงเรียนแพทยากรเป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้งโรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับวิชา และมีหอ สากลวิทยาขึ้นแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัยต่างๆ เหล่านี้เข้าเป็น รัตนโกสินทรสากลวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้น ครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๔๑๑ จะถึงปีสุวรรณภูมิเชก คือครบ ๕๐ ปี แต่ราชาภิเษกใน พ.ศ. ๒๔๖๐ แต่พระองค์ได้เสด็จสวรรคตก่อนนั้น ในพ.ศ. ๒๔๕๓ ดังนั้น รัตนโกสินทรสากลวิทยาลัยที่จะเป็น มหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย จึงมิได้เกิดขึ้น

หลังรัชกาลที่ ๕ แล้ว ความคิดในทางการศึกษาแห่งชาติได้ ผันแปรไปอย่างพลิกหน้าเป็นหลัง การศึกษาของวัดกับของรัฐแยก ต่างหากจากกัน กรมศึกษาธิการซึ่งเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงธรรม การ ได้มีชื่อขึ้นเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ชื่อกระทรวงธรรมการก็ หายไป ส่วนกรมธรรมการก็ถูกย้ายไปรวมอยู่ในพระราชสำนัก การศึกษาวิชาการสมัยใหม่สำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งได้เริ่มต้น ขึ้นแล้วกว่าหนึ่งทศวรรษ ก็สะดุดหยุดลงแล้วหายไป พระสงฆ์หัด ตัวกลับเข้าไปจัดดำเนินการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนเดิม สำหรับ พระสงฆ์ในวัดโดยเฉพาะอย่างเดียว ในโครงการและแผนการศึกษา ชาติทุกฉบับทุกแผน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นต้นมา ไม่มีคำกล่าว อ้างถึงพระสงฆ์ วัด ปริยัติธรรม หรือพุทธจักรอีกเลย

แล้วการณก็ได้กลับกลายเป็นว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต้องคืนรนชวนขยายที่จะให้ทางการบ้านเมืองยอมรับสถานะ โดยตั้งเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ

มหาจุฬาฯ บนหนทางกัณฑ์การเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐ

เป็นอันว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เกิดขึ้นโดยนามที่ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาใน พ.ศ. ๒๔๓๙ เพื่อจะได้เข้าเป็นมหาวิทยาลัย ตามคำเรียกว่าสากลวิทยาลัย ในระบบการศึกษาของโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ แต่ยังไม่ทันที่มหาจุฬาฯ จะเกิดเป็นจริงขึ้นมา ถึงกาละสิ้นรัชกาลที่ ๕ ระบบการศึกษานั้น ถูกเลิกล้มไป สถานะของมหาจุฬาฯ ก็กลายเป็นเหมือนว่าเลื่อนลอย โดยจะต้องแสวงหาสถานะในระบบการศึกษาอย่างใหม่ ที่เป็นของรัฐข้างเดียว นอกวิสัยของวัด

กาลเวลาแห่งความนิ่งเฉยเลื่อนลอยผ่านมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ พุดคร่าว่าๆ ว่า ๕๐ ปี องค์ปฐมสมณานายก คือ พระพิมลธรรม (ซ้อย จ्ञานทตฺโต) จึงได้ยกเรื่องขึ้นมา เวลานั้น ท่านเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ และก็เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ท่านดำริที่จะฟื้นฟูพระราชนิพนธ์ของในหลวงรัชกาลที่ ๕ ขึ้นมาให้เป็นจริง ในการที่จะตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ท่านจึงได้ประชุมพระเถรานุเถระ ๓๗ รูป ที่ตำหนักวัดมหาธาตุแล้ว ตกลงกัน ถูว่านั่นเป็นการประกาศตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนนั้นยังไม่มีคำว่ามหาวิทยาลัยนำหน้า แต่ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัย โดยมีการศึกษาตลอดถึงอุดมศึกษา เปิดเรียนในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐ นี้แหละก็คือที่ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์

พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ได้เป็นนิสิตองค์แรกในรุ่นแรก เป็นผู้ที่ได้เริ่มต้นชีวิตให้เกิดเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีชีวิตจริง คือมีการเรียนการสอน นี้ว่ากันตามสภาวะ ถ้าไม่มีผู้เรียน ก็มีแต่ชื่อ กับสถานที่ ก็คือไม่มีชีวิต นี้มีผู้เรียน มีการเรียน มีการสอน เป็นการศึกษาของชีวิตจริง

เป็นอันว่า จากการที่ได้มีชื่อตามที่ได้ทรงสถาปนาเมื่อปี ๒๔๓๙ นับมาประมาณ ๕๐ ปี จึงเกิดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีชีวิตจริง โดยมีการเรียนการสอน มีนิสิตรุ่นแรกเกิดขึ้นมา ก็หวังว่าจะเจริญงอกงาม แต่แล้ว องค์ปฐมสภานายกอยู่มาได้ปีเศษๆ ก็อาพาธแล้วถึงแก่กรรมภาพ เหมือนปิดฉากแรกของมหาจุฬาฯ

ที่นี้ มหาจุฬาฯ ก็แว้งคว้างอีก ในขณะที่ฐานะอะไรๆ ก็ยังไม่มี ไม่เฉพาะในทางบ้านเมือง แม้ในคณะสงฆ์ องค์ปฐมสภานายก เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง เมื่อท่านสิ้นแล้ว เหมือนไม่มีเสาหลักกลางยึดรวมไว้ มหาจุฬาฯ ก็มีท่าทีแว้งคว้าง ต่อมา องค์ทุติยสภานายก คือ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) สมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้พยายาม ถึงกับได้สร้างอาคารเรียนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นมา เป็นตึกใหญ่ ๓ ชั้น ให้ปรากฏเป็นหลักฐาน แต่ในแง่สถานะทางการ ก็ยังไม่มี และขาดหลักประกันในด้านทุนรอน เรียกได้ว่าอยู่กันมาอย่างระหกระเหิน ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐนั้น ได้ทราบที่ท่านต้องร่วมบริหารมหาจุฬาฯ ตั้งแต่นั้นเป็นนิติน เมื่อเรียนอยู่ในปีท้ายๆ ก็ต้องช่วยทำงานมหาจุฬาฯ แล้วพอเรียนจบได้ปีเดียว ถึงปี ๒๔๙๘ ก็ต้องเป็นผู้บริหารองค์จริง เรียกว่าเป็น “สังการเลขาธิการ”

ส่วนองค์ที่พูดนี้ เข้าเรียนมหาจุฬาใน พ.ศ. ๒๔๙๙ เวลานั้น ตามตารางสอนมีการเรียนวันละ ๕-๖ ชั่วโมง แต่ได้เรียนจริงวันละ ๑ ถึง ๒ ชั่วโมง อาจจะได้เรียนชั่วโมงเดียว หรือไม่ได้เรียนเลย ก็ต้องถือเป็นธรรมดา แล้วอยู่มาได้อย่างไร ก็ต้องอาศัยกำลังใจ และความมีชีวิตชีวา เวลานั้น ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ เป็นองค์เด่น และเป็นกำลังใจสำคัญ สมัยก่อนนั้น เรามีประเพณีว่า ก่อนจะเข้าเรียน ในเวลาราว ๑๒.๔๕ น. จะมีสัญญาณตีระฆังบอกให้นักเรียนไปประชุมกันที่ลานอโศก หน้าหอสมุดกลาง คือศาลาการเปรียญ วัดมหาธาตุ ไปฟังโอวาท ที่พระอาจารย์ผู้บริหารหมุนเวียนกันมาพูดให้ฟัง ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ตอนนั้น ทั้งเมื่อเป็นพระภิกษุวิรญาณ และยังไม่เป็นนั้น ท่านเป็นบุคคลสำคัญในการให้โอวาท ที่ทำให้เกิดกำลังใจ อาจจะมีเรียกว่าปลุกใจ ทำให้พระเณรตื่นตัวแข็งขันมีกำลังใจที่จะเล่าเรียน โดยให้มองไปถึงกาลข้างหน้า ที่เราจะต้องช่วยกันทำงานให้พระศาสนาเจริญรุ่งเรือง ท่านพูดเล่าให้ฟังและกระตุ้นเร้าเตือนให้ตื่นใจว่าเวลานั้น ในประเทศต่างๆ พระพุทธศาสนาฟื้นฟูหรือเจริญขึ้นมาอย่างไร ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ได้เป็นกำลังใจให้แก่บัณฑิตนักเรียนรุ่นน้องรุ่นลูกหลานทั้งหลาย เป็นตัวอย่างให้เห็นกำลังปัจจัยที่ทำให้อยู่กันได้และเจริญกันสืบมา นี่ก็คือความเป็นมาเป็นไปซึ่งเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ได้มีชีวิตคู่มากับมหาจุฬาฯ

ทีนี้ เวลานั้น ทูรอนอะไรๆ ก็แทบไม่มี จะยกตัวอย่างให้ฟังว่า มหาจุฬาฯ นี้มีทุนทำงานสักเท่าไร จะเห็นว่ารวมแล้วปีหนึ่งๆ มีเงินดำเนินงานไม่ถึง ๑ ล้านบาท เช่นอย่างในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ มีทุนที่ได้มาจากไหนๆ รวมทั้งหมดไม่เต็ม ๖ แสน ๗ หมื่นบาท (๖๖๙,๖๗๓.๐๐ บาท) จากแหล่งอุปถัมภ์ใหญ่ ๓ แห่ง ดังนี้

๑. เงินอุดหนุนจากรัฐบาลไทย

(จัดสรรจากงบประมาณแผ่นดิน) ๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท

๒. ศาสนสมบัติกลาง

(โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม) ๒๓๐,๐๐๐.๐๐ บาท

นี่คือ จากรัฐและคณะสงฆ์รวมกัน ได้ไม่ถึง ๔ แสนบาท ไม่พอแน่ แล้วจะทำอย่างไร ก็ต้องดิ้นรนชวนขวยเอาเองซิ

เรื่องนี้ ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ท่านทราบอย่างดี โดยได้ประสบมาเอง กลายเป็นว่าแหล่งทุนสำคัญไปได้จากมูลนิธิของต่างประเทศ ได้แก่มูลนิธิอาเซีย ของอเมริกัน แต่ก่อนนั้นเรียกว่ามูลนิธิอาเซีย ไม่เรียกว่าเอเชีย สมัยนั้น คำว่า “เอเชีย” ไม่มี เขาเรียกกันว่าอาเซีย แต่มาสมัยหลังถึงเวลานี้ เขาเปลี่ยนเรียกเป็นเอเชียกันหมดแล้ว เป็นเรื่องของความไม่แน่นอนตามยุคสมัย

ที่นี้ มูลนิธิอาเซียนั้น ก็ได้เป็นที่พึ่ง เป็นแหล่งอุปถัมภ์ หรือเป็นอุปถัมภ์สำคัญ แต่ก็ต้องเจรจากันเป็นรายปีว่าจะให้เท่าไร อย่างปี ๒๕๐๗ นั้น ทุนที่ให้มาคือ

๓. มูลนิธิอาเซีย (อเมริกัน) ๒๐๙,๐๐๐.๐๐ บาท

เงินอุดหนุนจากมูลนิธิอาเซียนั้นนับว่ามากทีเดียว

รวมแล้ว ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ นั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีทุนดำเนินงานได้มาจาก ๓ แหล่ง รวมทั้งหมดไถ่ลี้ๆ ๖ แสน ๗ หมื่นบาท ยังห่างไกลจากจำนวน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาท) มาก นี่คือทุกปีจะได้มาประมาณนี้ บางปีก็เพิ่มขึ้น ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาท) บางปีก็ลดลงไป ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาท) อะไรทำนองนี้

มหาจุฬาฯ ที่อยู่มาได้แบบนี้ คงต้องเรียกว่าล้มลุกคลุกคลาน แล้วทำอย่างไรจึงจะอยู่ได้ด้วยดี ก็ต้องให้รัฐบาลหรือบ้านเมืองเขายอมรับ เพื่อให้เขายอมรับ ก็ได้ดีันรนชวนขวายกันมา

ทีนี้ พอดีันรนชวนขวายกันเอาจริงเอาจังจนเรื่องไปถึงรัฐบาลแล้ว รัฐบาลว่าอย่างไร รัฐบาลก็บอกว่า ของท่านนี่เป็นการศึกษาที่ไม่ถูกต้อง คณะสงฆ์เองก็ยังไม่ยอมรับเลย รัฐบาลจะไปรับรองได้อย่างไร เอาละสิ มันก็เป็นความจริงที่เขาจะเอามาอ้างได้ แต่ที่จริงมันคงเป็นเพียงการหาทางปฏิเสธ หรือเป็นวิธีหลบเลี่ยงของเขา แทนที่จะช่วยหนุนไปทางการคณะสงฆ์ ก็เอามาเป็นข้ออ้างในการที่จะปฏิเสธ การพยายามของเราก็มาจบที่นี้ทุกที แล้วก็ทำให้เราเหนื่อยเปล่า นี่แหละที่ว่าองค์ปฐมสถานายกที่เริ่มเรื่องไว้ ท่านเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง แต่ท่านสิ้นไปเร็วไว ไม่ทันที่การศึกษาของมหาจุฬาฯ จะได้เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ เรื่องก็ได้เป็นมาอย่างนี้

ในเวลานั้นนะ บางวัดออกกฎมาเลยว่า พระเณรองค์ไหนไปเรียนมหาจุฬาฯ จะไล่ออกจากวัด อย่างนี้จะว่ารุนแรงหรือไม่ ก็แล้วแต่ เรื่องก็ได้เป็นมาอย่างนี้

เป็นเวลายาวนานนักหนา ที่ทั้งมหาจุฬาฯ และมหามกุฏฯ ได้คิดหาทางกันว่าทำอย่างไรจะให้รัฐบาลรับรอง เพื่อจะได้มีความมั่นคงแน่นอน แล้วเพียรพยายามกันมา แล้วก็ไปจบที่รัฐบาลบอกว่าคณะสงฆ์เองก็ยังไม่รับรอง ทั้งมหามกุฏฯ และมหาจุฬาฯ ก็จึงต้องชวนกันช่วยกันหาทางที่จะให้คณะสงฆ์รับรอง จนในที่สุด ถึง พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมก็จึงได้ออกคำสั่งให้การศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และการศึกษาของมหาจุฬาลง

กรมราชวิทยาลัย เป็นการศึกษาคณะสงฆ์ ขอให้ได้คำบอกคำเดียวนี้เอง ก็เป็นอันว่า การศึกษาของมหาจุฬาฯ ได้เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๒

เอาละ นั่นเป็นความก้าวหน้าไปในขั้นที่สำคัญ ต่อจากนั้นก็เพียรพยายามดำเนินการด้านเดียวที่จะให้รัฐบาลรับรอง โดยตรากฎหมายเป็นพระราชบัญญัติออกมา แต่ก็ไม่ใช่ง่าย เดินเรื่องกันไปแล้วๆ อีกรๆ รับเรื่องแล้วผ่านไปถึงสภา รัฐบาลล้ม เอาใหม่ เรื่องเดินหน้าไป สบายๆ ดิดขัดอะไรต่ออะไรไม่จบสิ้น มากหลายรัฐบาลล่องไป ไม่สำเร็จสักที ผ่านกาลเวลาแสนยาวนาน จนกระทั่งมีพุทธศาสตร์บัณฑิตจบกันไปหลายสิบรุ่น (ราว ๓๐ รุ่น) และจำนวนมากทีเดียวไปเรียนต่อจบปริญญาโท ปริญญาเอก จากต่างประเทศที่เขายอมรับ โดยมากจากอินเดีย บ้างลาสิกขาแล้วได้ไปเป็นปากเสียงให้แก่มหาจุฬาฯ ในสภาผู้แทนราษฎร แล้วในที่สุด ถึง พ.ศ. ๒๕๔๐ สภาก็ผ่านให้ รัฐบาลได้ตรากฎหมาย เกิดเป็น พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และ พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จโล่งไปได้ และก็ทำให้ชื่อของมหาจุฬาฯ ต้องเรียกกันใหม่ ให้ถูกต้องตามกฎหมายนั้น เป็น “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ไม่เรียกแค่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” อย่างแต่ก่อน

ได้ว่ามาเสียยี่ดียว และทั้งหมดนั้นก็คือประวัติความเป็นมาของมหาจุฬาฯ ซึ่งไม่ว่าจะระหกระเหินมาอย่างไรก็ตาม ก็เห็นได้แน่ชัดว่า การศึกษาของมหาจุฬาฯ ที่เป็นมานั้น ได้สืบสายมาในประเพณีการศึกษาของพระสงฆ์ไทยตั้งแต่ยุคโบราณ ที่วัดเป็นศูนย์กลางหรือเป็นแหล่งของการศึกษา เท่าที่จะมองเห็นได้ ก็ตั้งแต่

สมัยสุโขทัย ก็คือสืบมาจากการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแต่ดั้งเดิมนั่นเอง จะว่าเป็นวิวัฒนาการแห่งการศึกษาของชาติไทย ก็เรียกได้

เราทั้งหลายควรจะศึกษาสืบประวัติความเป็นมาเป็นไปของการศึกษาของพระสงฆ์ไทย ของชาติไทย ที่ได้ผ่านมาในยุคสมัยต่างๆ โดยเป็นการปฏิบัติตามหลักการที่ว่า ให้รู้จักตัวเอง ฟังรู้เข้าใจเหตุปัจจัยแห่งความเจริญและเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อม ให้สามารถเอาประโยชน์จากอดีตได้ ท่านที่มีเวลามีความสนใจน่าจะศึกษาค้นคว้าสืบค้นแม้แต่ให้รู้เห็นว่าการศึกษาของพระสงฆ์ไทยในสมัยอยุธยา ก่อนกรุงแตกเป็นอย่างไร ในกรุงศรีอยุธยา มีคัมภีร์ที่ได้รจนาขึ้นใหม่ เหมือนอย่างทีในล้านนา มี มังคลัตถทีปนี และชินมาลีปกรณ์ เป็นต้น บ้างใหม่ และในช่วงต่อหลังกรุงแตกถึงพื้นตัวในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากกับความ เป็นไปของบ้านเมืองอย่างที่ได้เล่าไปบ้างแล้วนั้น

บัดนี้ เราพูดได้ันว่าเต็มปากว่า มหาจุฬาฯ นี้ มีความเจริญมั่นคง ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ จึงได้ดำริให้อัญเชิญองค์พระปฏิมา พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบวรศาสดาขึ้นประดิษฐานไว้ เป็นองค์ประธานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป และนี่ก็เป็นจุดกำหนดสำคัญอีกครั้งหนึ่ง

อย่างที่ได้ออกเมื่อกี้ว่า เราอาจกำหนดเวลาเป็นช่วงละ ๕๐ ปี เริ่มด้วย ๕๐ ปีแรก คือจากการสถาปนาในวันที่ ๑๓ ก.ย. ๒๔๓๙ นับมา ๕๐ ปี ถึงวันตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา แล้วเปิดการศึกษาในวันที่ ๑๘ ก.ค. ๒๔๙๐ มีการเรียนการสอนแท้จริง แล้วอีก ๕๐ ปี ก็เกิดมีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมได้เป็น ๑๐๐ ปี นี่ถือเป็นมหาวิทยาลัยจริงแท้เต็มตัวแล้ว นับต่อจากนั้นมาอีก ถึงวันนี้ ถือเป็นกำไร ๒๗ ปี

ในชีวิตที่เป็นมหาวิทยาลัยเต็มสถานะแล้ว ผ่านมา ๒๗ ปีนี้ เริ่มต้นด้วยว่าก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นมา ก็มีนายกสภามหาวิทยาลัย ตามระบบใหม่ที่ว่าหลวงพ่อเจ้าอาวาสซึ่งเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ ที่เป็นสภานายกสืบมา ก็เปลี่ยนมาเป็นนายกสภามหาวิทยาลัย

แล้วก็มีท่านเจ้าคุณพระพรหมบัณฑิต แต่ครั้งยังเป็นพระราชวรมนี ได้เป็นอธิการบดีองค์แรก นี่คือต้องนับใหม่ คือนับท่านเจ้าคุณพระพรหมบัณฑิต เป็นอธิการบดีองค์แรกของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนอธิการบดีทุกท่านก่อนนั้น เรียกว่าเป็นอธิการบดีของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉยๆ ไม่มีคำว่ามหาวิทยาลัยนำหน้า

ที่นี่ ท่านเจ้าคุณพระพรหมบัณฑิต ผู้เป็นอธิการบดีองค์แรก ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้ดำเนินงานมาให้ มหาวิทยาลัยเจริญงอกงาม ได้มีที่ตั้งใหม่ของมหาวิทยาลัย ที่วังน้อย คือที่เรานั่งกันอยู่นี้ แล้วก็ทำให้กิจการการศึกษาของมหาวิทยาลัย เผยแพร่ขยายออกไปและเจริญมั่นคง ในประเทศไทยนี้เอง ก็ขยายไปในท้องถิ่น ในจังหวัดต่างๆ มีวิทยาเขต มีหน่วยงานอะไรๆ มากมาย ไม่ได้นับจำนวน แล้วงานใหญ่ๆ ก็ขยายไปในต่างประเทศ เช่นมี มหาวิทยาลัยหรือสถาบันสมทบ ที่รู้จักกว้างขวางก็คือทำให้เกิดวัน วิชาขุขาสากล อะไรต่างๆ เหล่านี้ ทำให้พระพุทธศาสนา พร้อมกับมหาจุฬาฯ เป็นที่รู้จักในประเทศต่างๆ เป็นนานาชาติ เป็นสากล ไปทั่วโลก เป็นความเจริญ ทั้งก้าวหน้า และแผ่ขยายกว้างไกล สืบมาถึงปัจจุบันนี้ เป็นอธิการบดีรูปที่ ๒ ท่านเจ้าคุณพระธรรมวัชร บัณฑิต ก็ได้มาเป็นผู้ยืนยันความเจริญมั่นคงของมหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ ที่จะก้าวหน้าและแผ่ขยายต่อไป

พระนาม “ชุตินทร” สื่อคุณลักษณะที่มหาจุฬาลงกรณฯ พึงสัมผัส

เป็นอันว่า วันนี้เราได้มาชุมนุมประชุมกัน แล้วก็พร้อมใจร่วมกันอัญเชิญหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบรรพชาขึ้นมาประดิษฐานเป็นพระประธานของมหาวิทยาลัย และในการชุมนุมนี้ เราก็ได้รู้เรื่องราวเข้าใจมองเห็นความเป็นมาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ว่า ได้มีมาอย่างไร

บัดนี้ เรามีหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปมานั้น ซึ่งได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานเป็นประธานอยู่ในเบื้องหน้าแล้ว เป็นวาระสำคัญที่ควรบอกเล่าให้รู้เข้าใจพระนามขององค์พระพุทธรูปมานั้น คือ พระพุทธรูปมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบรรพชา ว่ามีความหมายเป็นอย่างไร

องค์พระพุทธรูปมานี้ มีกำเนิดจากปณิธานของท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ แต่เมื่อเห็นในพระนามของพระพุทธรูปมานี้มีคำว่า “ชุตินทร” ด้วย อย่าเพิ่งงงงหลายคนรู้ว่า ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ เมื่อครั้งยังครองเพศพระภิกษุ ได้เป็นพระกวีวรรณ (จำนงค์ ชุตินฺธโร) ก็อาจจะสงสัยว่ามีฉายาเดียวกันกับพระนามขององค์พระพุทธรูปมานี้ จึงเป็นข้อที่ควรรู้เข้าใจ เพื่อจะได้เจริญศรัทธาและมีปิติปราโมทย์

ในการตั้งพระนามพระพุทธรูปมานี้ พระพุทธรูปมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบรรพชา เริ่มด้วยมีพระนามที่แสดงพระสถานะแห่งความเป็นพระพุทธรูปหรือเป็นพระศาสดา ขึ้นมาเป็นหลัก ข้อนี้เป็นธรรมดา ดังในพระนามนี้ก็มีทั้งคำว่าพุท ทั้งคำว่าบรรพชา นี่ก็เป็นธรรมดาที่ว่า ในพระนามมีคำที่เป็นหลักอันแสดงพระสถานะของพระองค์

ต่อไปก็จะมีส่วนที่ประกอบพระนามอันเป็นฐานะของบุคคล หรือถิ่นที่เป็นมามกะ พุดง่าย ๆ ว่าเป็นเจ้าของ เป็นถิ่นที่สถิต หรือ เป็นผู้สร้างพระพุทธรูปภูมินั้น อย่างในที่นี้ก็คือมหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เราใช้นามสั้น ๆ ว่ามหาจุฬาลงกรณฯ นี้ คือได้ประดิษฐานไว้ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยโยงความรำลึกไปถึงองค์สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ คือ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ในฐานะเป็นผู้ทรงสถาปนามหาจุฬาฯ นี้

ต่อไปคือ “ชุตินธร” นี้เป็นพระนามส่วนที่แสดงพระคุณ พิเศษที่ต้องการระบุในกรณีนี้ กล่าวคือ พระพุทธเจ้านั้นทรงมี พระคุณเป็นอนุกอนันต์บรรยายได้ไม่หมดสิ้น ดังนั้น ในกรณีหนึ่ง สำหรับพระพุทธรูปมาองค์หนึ่ง ก็อาจจะเลือกพระนามหนึ่งมา ประกอบเสริมเชิดชูหรือชื่นชม

พระนาม “ชุตินธร” นี้ ถือได้ว่าเป็นพระคุณพิเศษของ พระพุทธเจ้า ที่เหมาะสมกับมหาจุฬาฯ ที่เป็นสถาบันการศึกษา

ชุตินธรนั้น แปลว่า “อํารงความรุ่งเรือง” หรืออํารงไว้ซึ่ง ความรุ่งเรือง

ความรุ่งเรืองนี้ โดยความหมายนัยที่หนึ่ง หมายถึงแสง สว่างแห่งปัญญา ส่องความว่ามหาวิทยาลัยนี้เป็นสถานศึกษา จะ รุ่งเรืองได้ก็ด้วยแสงสว่างแห่งปัญญานั้น จึงกล่าวได้ว่าพระนามอัน แสดงพระคุณสมบัติข้อนี้เหมาะกับกรณี สอดคล้องกับชุตินธรที่ เป็นพระนามประกอบ อันแสดงพระคุณของพระพุทธเจ้า อย่างที่ ปรากฏในคาถา (อิติ.๑.๑๕๗) ว่า

ปหาย กามาติมเล อเสสโต
 สมาริภาณหิ ยถา คตา ชินา
 ปุราตนา สกยมนี ชุตินทรโ
 ตถา คโต เตน ตถาคโต มโต.

แปลว่า: พระชินเจ้าทั้งหลาย ในปางก่อน ละมลทินมีกามเป็นต้นโดยไม่เหลือแล้ว เสด็จดำเนินไปแล้ว ด้วยสมาริและญาณ ฉันไดองค์พระศากยมุนี ผู้ทรงพระปริชารุงเรื่อง ก็เสด็จดำเนินไป ฉันนั้นด้วยเหตุฉนั้น จึงรู้กันว่า ทรงเป็นพระตถาคต.

กาลานี้เป็นการอธิบายคำว่า “ตถาคต” ทำไมจึงทรงเป็นพระตถาคต ก็เพราะว่าพระศากยมุนี องค์พระชุตินทร ผู้อ้างความรุงเรื่องนี้ ได้ทรงดำเนินพระพุททกิจ เหมือนอย่างพระชินพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทรงดำเนินสืบมาแต่กาลก่อน ดังนั้น จึงทรงเป็นพระตถาคต อย่างนี้เป็นต้น กาลานี้มาในคัมภีร์ทั้งหลายนับได้ ๖ คัมภีร์

พระนามที่เรียกพระพุทธเจ้าเป็นชุตินทร ผู้ดำรงความรุงเรื่องนี้ มีมาในคัมภีร์ต่างๆ เช่นอย่างพระมหาสาวิกา ผู้เป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้าย คือพระอุบลวรรณาเถรี ที่แทบทุกท่านน่าจะรู้จักดี ครั้งหนึ่งได้กราบทูลพระพุทธเจ้า โดยกราบทูลเรียกพระองค์ว่า “ชุตินทร” แล้วพระอัครสาวิกาอุบลวรรณาเถรีนั่นเอง ก็มีคุณความดีเป็น “ชุตินธรา” เองด้วย หมายความว่า พระอุบลวรรณาเถรีนั้นก็เป็นผู้ดำรงความรุงเรื่องแห่งปัญญาในระดับของท่าน

ตั้งกาลาที่ท่านกราบทูลพระพุทธเจ้า (ช.อ.ป.๓๓/๑๕๗/๓๑๑) ว่า

ชิตา ตฺยหิ มหาวีร ปญฺจนต ชุตินฺทร
 พหุญจ ทฺกฺกัรึ กมฺมึ กตฺติ เม ขตฺติทฺกฺกัรึ

(ข้าแต่พระมหาวิระเจ้า องค์พระชุตินทรเรืองปัญญา หม่อมฉันเป็น
ธิดาของพระองค์ งานที่ทำได้ยากมีมากมาย หม่อมฉันได้ทำการที่ยากยิ่งกว่า.)

และท่านกล่าวถึงตัวท่านเอง (ช.อป.๓๓/๑๗๓/๑๘๓) ว่า

คุปปลสเสว เม วณโณ อภิรูปา สุทสสนา
ชิตติ สพวงศสมปนนา อภิชาติตา ชุตินธรา

(ข้าฯ นี้มีผิวพรรณดั่งดอกกุหลาบ เป็นสตรีรูปงาม นำทัศนาศา มี
คุณสมบัติพร้อมสรรพ เกิดมาดีมีตระกูล ทรงปัญญารุ่งเรือง)

รวมความว่า ชุตินทร เป็นคำแสดงคุณสมบัติของท่านผู้มี
คุณความดีพิเศษสูงเด่นยิ่งใหญ่ ไม่ว่าจะเป็ใคร อยู่ใน
พระไตรปิฎก บางครั้งก็เอ่ยอ้างพระเจ้าจักรพรรดิที่เป็นชุตินทร
บางทีก็กล่าวถึงราชามหาสมมต คือจอมคนที่ได้รับเลือกจาก
ประชาชนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์แรกของโลก โดยมีคำขยาย
เป็นคุณศัพท์ว่าชุตินทร นาคราชหนึ่งก็ได้นามขยายคุณว่าชุตินทร
ทำนองคล้ายกันอย่างที่มาเป็นฉายาของพระ ดังที่ท่านอาจารย์
ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ครึ่งก่อนโน้น ก็มีฉายาว่า
“ชุตินธโร” เป็นเรื่องธรรมดาที่มีมาอย่างนี้เอง

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้ามีพระคุณที่แสดงออกเป็นพระนาม
อย่างหนึ่ง คือชุตินทร อันเป็นที่มาของพระนามขององค์พระปฐม
นี้ คือ พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบวรศาสดา ที่เรามุ่งหมาย
จะเน้นความที่ว่า พระพุทธเจ้าองค์พระศาสดาผู้ประเสริฐ ผู้ธำรง
ความรุ่งเรืองของมหาจุฬาลงกรณฯ นั้น ก็เป็นอันได้ความอย่างนี้

ทีนี้ คำว่า “ชุติน” นั้น แปลว่าความรุ่งเรือง อย่างที่ได้บอก
เมื่อเมื่อกี้ว่า ชุตินทร คือธำรงความรุ่งเรือง แล้วความรุ่งเรืองนั้นคือ
อะไร หรือความรุ่งเรืองอะไร ก็ตอบได้ว่าเป็นความรุ่งเรืองแห่ง

ปัญญา อย่างในตรามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อันที่เป็นวงกลม มีคาถาเป็นพุทธภาษิตว่า “ปัญญา โลกสมบัติ ปชุไซโต” (ส.ส.๑๕/๒๑๘/๖๑) แปลว่า ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก หรือปัญญาเป็นดวงชวลาในโลก นี่ก็เป็นเรื่องของมหาจุฬาฯ นี้เอง

ได้พูดมายืดยาว ถึงคราวจะรวบรัดลงสรุปว่า ตามที่ท่านแสดงไว้ ชุตินมีความหมาย ๓ นัย คือ

๑. ชุติน แปลว่า **ปภา** คือประภา ได้แก่แสงสว่าง หมายถึงแสงสว่างแห่งปัญญา ได้แก่ ปณฺญาปทีโปภาโส = แสงสว่างแห่งปัญญาประทีป หรือดวงประทีปคือปัญญา หรืออย่างไรใน ข.อ.๔/๙๙ บอกไว้ชัดทีเดียวว่า ชุตินฺชราติ...ฉาโนภาสชรา (ชุตินฺช... หมายความว่า ทรงไว้ซึ่งแสงสว่างแห่งญาณ) ก็คืออำรงแสงสว่างแห่งปัญญาคือความรู้นั่นเอง รวมแล้วก็เป็นเรื่องของปัญญาทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ชุตินในความหมายที่ ๑ ก็คือเป็นปัญญาที่ส่องสว่างรุ่งเรือง เป็นคุณลักษณะที่มหาจุฬาฯ ต้องทำให้ได้

๒. ชุติน แปลว่า **โสภา** คือความงามสง่า ขอนี้มหาจุฬาฯ ก็พึงต้องทำให้ได้ตามข้อที่ ๑ มา

๓. ชุติน แปลว่า **อานุภาโว** คืออานุภาพ หมายถึงพลังความสามารถที่แผ่ขยายจรจรายออกไปเป็นที่ยอมรับนับถือจนถึงยำเกรง

ที่ได้กล่าวไว้ว่า ชุตินฺชรา แปลว่า อำรงความรุ่งเรือง มีความหมาย ๓ นัย เริ่มด้วยนัยสำคัญเป็นเอก คือทรงปัญญานั้น ก็พึงเข้าใจความหมายทั้งหมดดังที่ได้กล่าวมานี้

เป็นอันว่า ในพระนามขององค์พระพุทธปฏิมานี้ พระคุณว่าชุตินธร มีความหมายสำคัญที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะพึงดำเนินกิจการให้สัมฤทธิ์ ตามรอยพระบาทของพระบรมศาสดา ที่ได้ทรงเป็นองค์ชุตินธรรนำไว้

มหาจุฬาฯ ส้าแดงพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาของโลก

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นมาในโลก ทรงบำเพ็ญพุทธกิจประกาศพระศาสนา ตลอดจนทรงส่งพระสาวกไปประกาศศาสนาที่ว่า “จรถ ภิกขเว จาริก” กระทั่งทรงแนะนำให้ทำสังคายนาทั้งหมดทั้งมวลล้วนไปลงที่จุดมุ่งหมายอันเดียวกันทั้งนั้น คือ “พหูชนหิตาย พหูชนสุขาย โลกานุกมปาย, อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสุตถาน” (เช่น วินย.๔/๓๒/๓๙) นี้เป็นข้อสำคัญ ถ้าใช้ถ้อยคำของยุคปัจจุบัน ก็เรียกได้ว่า อันนี้เป็นอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา พูดได้ว่าพระพุทธศาสนาเกิดมีขึ้นและเป็นมาเพื่อให้สัมฤทธิ์อุดมการณ์อันนี้

ดังนั้น จึงควรจำกันไว้ให้แม่นยำเลยทีเดียว พุทธพจน์ที่เป็นอุดมการณ์นี้มีมาในพระไตรปิฎกมากมาย แม้กระทั่งตรัสว่า (อง.เอก. ๒๐/ ๑๓๙/๒๘) เอกบุคคฺลคือพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมาในโลก ก็เพื่อ พหูชนหิตายะ พหูชนสุขายะ โลกานุกมปายะ ที่ได้ว่าไปนั้น

ที่นี้ ที่ว่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา ก็คือเกิดมีขึ้นมาและดำเนินงานทำกิจการทั้งหลายเพื่อความมุ่งหมายอันนี้ คือ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ของพหูชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่มวลชาวโลก เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

ในการที่ได้ทรงส่งพระสาวกตั้งแต่ชุดแรก ไปประกาศพระศาสนา นี่คือข้อที่ชาวพุทธรู้ร่วมกันว่าจะต้องทำให้ได้ พระพุทธศาสนามีไว้เพื่อจุดหมายอันนี้

เราทั้งหลายปฏิบัติกิจแห่งการเจริญไตรสิกขาเพื่อให้ประจักษ์แจ้งถึงนิพพาน ก็คือหมดการยึดถือตัวตน บุคคลนิพพาน ความเห็นแก่ตัวตนอะไรๆ ไม่มีเหลือแล้ว บุคคลนิพพานแล้ว เสร็จแล้วทำอะไร นี่แหละที่ว่า “โลกานุกัมปายะ” ก็คือทำการเพื่อโลก นี่แหละที่ว่า เป็นอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา พูดง่ายๆ ว่า “บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก” ใช่ไหม?

เอาละ พระพุทธศาสนาก็คือเท่านี้ มาจบตรงนี้ นี่คือว่าไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง บุคคลนิพพาน นั่นคือขั้นของการศึกษาเล่าเรียน เสร็จแล้ว จบแล้ว ก็ทำการเพื่อโลก นี่คือ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ต้องทำให้ได้ แล้วก็มาบรรจบที่พระนามของพระพุทธปฏิมา พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบรมศาสดา ถึงอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา

รวมความว่า บรรดากิจกรรมกิจการทั้งหลายทั้งหมดทั้งสิ้น ในการที่เราทั้งหลายได้มาประดิษฐานองค์พระปฏิมาของพระพุทธเจ้า ให้ทรงเป็นองค์พระประธานของมหาวิทยาลัย ก็เพื่อจุดหมายที่เป็นอุดมการณ์อันนี้ คือที่ว่า พุทธชนหิตายะ พุทธชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ เหมือนอย่างที่ตั้งองค์พระพุทธเจ้า และบรรดาพระมหาสาวกทั้งหลาย ได้ดำเนินกันมาในการบำเพ็ญศาสนกิจทั้งปวง เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน เพื่อเกื้อกูลแก่มวลชนชาวโลก ที่จะให้ทุกคนเจริญในการศึกษาในบุญในกุศลและสันติสุข

พระเนรทั้งหลายเพียรปฏิบัติให้จบไตรสิกขา ได้บรรลุ
มรรคผลนิพพาน ก็เป็นการดำเนินปฏิบัติทานันนี้ ที่ได้บำเพ็ญกิจ
ตามรอยพระบาทขององค์พระบรมศาสดา

ในสมัยก่อน แต่ครั้งโบราณนั้น เมื่อพูดว่า จาริกไปในโลก
หรือเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในโลก ก็ไม่ค่อยเห็นชัด มองเห็นแค่
ว่าจาริกไปที่นั่น ไปที่นี้ ในที่ไกลบ้าง ใกล้บ้าง ทีละเล็กทีละน้อย เผย
แผ่ไปได้ทีละแห่งทีละเมือง แต่มาถึงเวลานี้ ขึ้นศตวรรษที่ ๒๑ เป็น
โลกาภิวัตน์แล้ว ทั้งโลกถึงกันหมดในฉับพลัน มองปุ๊บเดียว เห็นกัน
ไปทั่วทั้งโลก เข้าสู่ยุคไอที แล้วก็เอไอ แล้วจะอะไรๆ ก็ว่ากันไป นี้ก็
คือ จะทำอะไรๆ ทีเดียวปั๊บ ก็ไปถึงทั่วทั้งโลกปั๊บ ปัญหา ทุกข์ภัย
อะไรๆ ก็ลามไปถึงกันโดยพลันแก่แทบจะทั่วทุกคน พระพุทธศาสนา
ที่ว่าทำการเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน เพื่อเกื้อกูลแก่มวลชาวโลก
นั้น จะต้องทำการแก้ปัญหา ดับทุกข์ สร้างความสุข ให้ได้กว้างไกล
และให้ทันการณ์ อย่างถึงกันทันใดในโลกที่เร็วไวและฉับพลันนี้

หลักทำการเพื่อโลกนั้น จำเป็นชัดในยุคปัจจุบัน ที่เจริญกัน
ไปเจริญกันมา มีแต่ปัญหา ตอนนี้อยากกลายเป็นว่าโลกทำท่าจะพินาศ
และโลกที่จะพินาศนี้ ก็โดยที่โลกเสื่อมลงไป ทั้งโลกมนุษย์ และโลก
ธรรมชาติ

โลกมนุษย์นี้ที่ว่าเจริญนักหนา มีอารยธรรมก้าวหน้า แต่
กลายเป็นว่าความเจริญจะเลือนหายไปในความเสื่อม การรบราฆ่าฟัน
ศึกสงครามไม่ได้ลดน้อยลงไป ความเจริญทางเทคโนโลยีกลายเป็นว่า
มารับใช้การทำลายที่ทำให้โลกเดือดร้อน แคมเข้ามา ในสังคมที่ว่า
เจริญล้ำหน้าอย่างอเมริกา เจริญไปเจริญมา กลายเป็นว่าเจริญไม่
ทันความเสื่อม หรือความเจริญนั้นกลายเป็นความเสื่อมไปเสียเอง

ในสังคมที่วามั่งคั่งพร้อม คนแก่งแย่งแข่งขันแย่งชิงกัน ชัดแย้งกัน ไม่ไว้ใจกัน อยู่กันด้วยใจหวาดระแวง ชีวิตเร่งร้อน วุ่นวาย จิตใจไม่ดี เครียด เร่าร้อน กระทบกระวายเป็นบ่อย ซึมเศร้า ฆ่าตัวตายง่าย ฆ่ากันตายโดยไม่ต้องเป็นศัตรู ทั้งที่มีกินมี ใช้บริบูรณ์เต็มที แต่คุณภาพชีวิตไม่ดี กลับเสื่อมเสียสุขภาพ เกิดโรคระบาดอย่างใหม่ในสังคมของคนมั่งมี กลายเป็นเต็มไปด้วยคน อ้วนพี แล้วก็โรคหัวใจ โรคไขมัน โรคความดันฯ โรคเบาหวาน จนถึงโรคไต รวมแล้วเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขด้วยธรรมทั้งนั้น

แต่ที่ชัดเจนเด่นขึ้นมา ทำให้มนุษย์ทั่วโลกรำร้องหวาดหวั่น กันนั้นกหนา ก็คือความเสื่อมของโลกธรรมชาติ เช่นว่าปัญหาโลกร้อน ทะเลร้อน ภูเขา น้ำแข็งละลาย น้ำจะท่วมโลก ขยะจะล้น แผ่นดิน น้ำเน่าเสีย ถิ่นแดนแห้งแล้ง อากาศเป็นพิษ มลภาวะ มากมาย มีแต่ฝุ่นควันเต็มทั่วไปหมด มนุษย์มีชีวิตอยู่กันต่อไป จะไม่ค่อยมีความสุข หรืออาจจะต้องกลายเป็นทนทุกข์อย่างมากมาย

เวลานี้ การแพทย์เจริญก้าวหน้านักหนา สามารถยืดชีวิต จะทำให้คนมีอายุยืนยาวอย่างมาก แต่พอมาเจอโลกที่เป็นอย่างนี้ คนทั้งหลายอาจกลายเป็นร้องทุกข์ว่า จะมีอายุยืนอยู่ไปทำไม นี่จะ ยืดอายุให้เราต้องทนอยู่ไปกับความทุกข์ในโลกที่แสนจะทรมาณนี้ หรือ จะอยู่กันไปทำไม ในโลกที่ร้อนมากขึ้นๆ อย่างนี้ แคร์ร้อนถึง 45-50^oC ก็แทบไม่น่าจะมีชีวิตอยู่แล้ว ตอนนั้นก็สงสัยแล้วว่า จะอยู่ต่อไป ดีหรือไม่ดี ตรงนี้เป็นตัวอย่างที่ว่าพระพุทธศาสนาจะต้องมา แก้ไข มาช่วยให้คนที่จะมีอายุยืนต่อไป สามารถอยู่กันเป็นสุขได้ อย่างดี นี่ก็เป็นตัวอย่างของการที่จะทำกิจหน้าที่ ตามคติอันเป็น อุดมการณ์ที่ว่า พุทฺชนฺหิตายะ พุทฺชนฺสุขายะ โลกานุกัมปายะ ซึ่ง จะทำได้เต็มที่

อารยธรรมของโลกปัจจุบันคืออารยธรรมตะวันตก ได้เจริญมาถึง ค.ศ. 2000 เรียกว่าขั้นสหัสวรรษใหม่ ที่ว่าเป็นโลกาภิวัตน์เมื่อใกล้จะขึ้นสหัสวรรษใหม่นั้น ปัญหาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโทรมวิปริตได้ผุดโผล่ปรากฏชัดขึ้นมาในประเทศตะวันตกนั้น เฉพาะอย่างยิ่งในอเมริกา ทำให้สังคมตะวันตกได้ตื่นตัวขึ้นมามองเห็นปัญหา แล้วหาทางแก้ไข ถึงกับตั้งวัน Earth Day ขึ้นมาในปี 1970/๒๕๑๓ พวกคนตะวันตกเหล่านั้นสำนึกผิดว่า พวกเขาบรรพบุรุษของเขาได้สร้างความเจริญ ได้พัฒนาบ้านเมืองขึ้นมาบนพื้นฐานของความคิดความเข้าใจที่ผิด

ที่ว่าบรรพชนคนตะวันตกมีความคิดความเข้าใจที่ผิดในการพัฒนาสร้างความเจริญของประเทศชาติบ้านเมือง หรือสร้างอารยธรรมนั้น คือแต่ดั้งเดิมสืบกันมา นับแต่ยุคกรีกโบราณ แม้แต่นักปราชญ์ใหญ่อย่าง Socrates และ Plato ก็ได้มีความคิดความเชื่อและสั่งสอนกันมาว่า มนุษย์ถูกสร้างมาให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นเจ้าของ เป็นเจ้านายเป็นผู้ครอบครองธรรมชาติ มีอำนาจโดยชอบที่จะกำจัดทำลาย จัดการ และเอาธรรมชาติมาทำหั้นปั้นแต่งทำให้เป็นต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่ตนตามใจปรารถนา หรือไม่ก็ถือว่าธรรมชาตินั้นเป็นศัตรูของมนุษย์ มันทำให้มนุษย์ลำบากเข็ญเป็นภัยอันตราย ตั้งแต่ความหนาวเย็น และภัยธรรมชาติมากมาย มนุษย์จะต้องต่อสู้กับธรรมชาตินั้น ต้องทำลาย ต้องกำจัด ต้องปราบ ต้องเอาชนะมัน ต้องเอามันมาจัดการและจัดทำให้เป็นต่างๆ ที่จะรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็จะอยู่ดีมีความสุขพัฒนาเป็นใหญ่ได้ครอบครองทรัพย์สินถิ่นแดนจนถึงเป็นเจ้าของโลก

ความคิด ความเชื่อ และคำสอนอย่างที่ว่านี้ มาถึงยุคสมัยใหม่ในยุโรป ก็ยิ่งหนักแน่น ชัดเจน เอาจริงเอาจังมากขึ้นอย่างที่จะเห็นได้ในวาทะของ René Descartes, Francis Bacon, John Stuart Mill, Sigmund Freud และ Matthew Arnold เป็นต้น และคนตะวันตกนั้นก็เชื่อว่า ถือว่า เพราะการที่พวกเขา มุ่งมั่นห้าห้าเอาชนะธรรมชาติ พวกเขาจึงได้ทำการต่างๆ ในการที่จะล่วงรู้เข้าใจและล่วงเอาความลับของธรรมชาติออกมาใช้จัดการธรรมชาตินั้น พลิกผันปั้นแต่งมันให้เป็นไปต่างๆ ได้ตามใจปรารถนา และเขาก็ภูมิใจว่า ด้วยความคิดความเชื่อแล้วทำการอย่างนี้ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตก จึงล้ำหน้าเลย ตะวันออกอย่างพวกจีนและอินเดียไปได้

แนวคิดความเชื่ออย่างที่ว่ามานี้เรียกว่า conquest of nature หรือ dominion over nature หรือ mastery of/over nature แล้วคนตะวันตกเหล่านั้นก็ภูมิใจกันมาว่า ด้วยความคิดความเชื่ออย่างนี้ พวกตนจึงได้เจริญก้าวหน้ามีอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมาเหนือกว่ามนุษย์พวกอื่น จนกระทั่งจวนจะขึ้นสหัสวรรษใหม่ ได้เจอภัยพิบัติที่เกิดจากความวิบัติวินาศของธรรมชาติที่ถูกพวกตนทำลายนั้น จึงสำนึกผิด พวกกันหันกลับไปตีเตียนบรรพบุรุษของตัวเอง

เมื่อสำนึกผิด ตื่นตัวกันขึ้นมาแล้ว คนก็หันไปบอกกัน ชวนกันเตือนกันให้เปลี่ยนท่าทีใหม่ ไม่ให้มองธรรมชาติเป็นศัตรู แต่ให้คน “friendly” เป็นมิตรกับธรรมชาติ ให้รักธรรมชาติ เกิดมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อมขึ้นมาเป็น environmental ethics ให้รู้จัก recycle

กำจัดขยะได้ จัดการขยะเป็น วิชานิเวศวิทยา/ecology เด่นขึ้นมา คนรู้จักพูดกันถึงระบบนิเวศว่า ecosystem ให้หันไปสงวน ให้เอาใจ ใส่ทะนุถนอมดูแลรักษาธรรมชาติ ให้เอาจริงเอาจังอย่างเป็นระบบ แบบแผนเป็น conservation กันเลย และบอกกล่าวกระตุ้นเตือน ให้ตื่นตัวกันไปทั่วโลก

แต่เวลาผ่านไปมาๆ แม้ว่าในบางถิ่นบางแดนจะมีการดูแล ธรรมชาติรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ได้ผลดีไม่น้อย แต่ว่า โดยรวม ชีวิตโลกก็เสื่อมลงไปๆ ในสังคมที่ว่าเจริญมาก ถึงจะจัดระบบ การดูแลธรรมชาติรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างดี แต่ก็สู้กระแสบริโภคนิยม ไม่ไหว กินเสพกันจนเหลือล้นไม่รู้จักประมาณ ไม่มีโภชนมัตตัญญูตา ที่จะให้บริโภคด้วยปัญญาที่รู้จักพอดี ยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนา และจำพวกที่ล้ำหลัง ผู้คนไม่มีวินัยในการเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่กันไปแค่ ตามกระแสของค่านิยม มีแต่จะทับถมซ้ำเติมปัญหา ที่จะดูแลรักษา ชีวิตโลกนี้ไว้ ไม่ต้องไปพูดถึง

เป็นอันว่า คนสมัยใหม่ยุคปัจจุบัน ในสังคมแห่งประเทศไทยที่ เรียกว่าพัฒนาแล้วอย่างสูง มีอารยธรรมที่เจริญล้ำหน้า แม้จะได้ ตื่นตัวกันขึ้นมา พรารถนาจะดูแลรักษาโลกนี้ไว้ให้มนุษย์เจริญ ต่อไปโดยมีธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่ดี ละเลิกแนวคิดความ เชื่อที่นำวิถีแห่งการพัฒนาอย่างผิดพลาดซึ่งบรรพชนยึดถือสืบกัน มา บอกว่าจะเป็นมิตรกับธรรมชาติ แต่ไม่มีแนวคิดใหม่ที่จะมานำ วิถีแห่งการพัฒนาต่อไป จึงอยู่ในภาวะที่เรียกได้ว่าเค็งคว้าง ไม่มี ทางไปที่ชัดเจน

ชีวิตว่าเป็นมนุษย์ที่พัฒนา ด้วยภาวะของโลกที่ทันสมัย

เมื่อก็ได้บอกแล้วว่า บัดนี้ มนุษย์ชาวตะวันตกที่ก้าวหน้ามีอารยธรรมยิ่งใหญ่ ได้ตระหนักรู้แล้วว่าแนวคิดความเชื่อที่จะสร้างความเจริญด้วยการข่มเหงทำลายธรรมชาตินั้น เป็นความผิดพลาดเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จะนำโลกไปสู่ภัยพิบัติ และบอกกัน สอนกัน ให้เปลี่ยนท่าทีใหม่ โดยหันไปรักธรรมชาติ เป็นมิตรกับธรรมชาติ จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติ นี่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ดี น่าจะเป็นทางของการแก้ปัญหา ที่จะนำชีวิโลกไปสู่ความเจริญมั่นคงและมีสันติสุข

แต่ดูให้ดี ท่าทีแห่งความสัมพันธ์อย่างใหม่ ที่มนุษย์จะกลายเป็นมิตรผู้ไปรักธรรมชาตินั้น ยังมีใช่เป็นการแก้ปัญหาได้แท้จริง เพราะเมื่อว่าโดยพื้นฐาน ตามความหมายที่แท้ นั้นเป็นเพียงการเปลี่ยนท่าทีแห่งความสัมพันธ์ เปลี่ยนจากความเป็นศัตรูสู่ความเป็นมิตร แต่โดยที่แท้ มนุษย์ก็ยังมองธรรมชาติแยกต่างหากจากมนุษย์ ธรรมชาติก็อยู่ปากหนึ่ง เป็นฝ่ายหนึ่ง มนุษย์ก็อยู่อีกปากหนึ่ง เป็นอีกฝ่ายหนึ่ง เพียงแต่เปลี่ยนท่าทีแห่งความสัมพันธ์อย่างที่ว่า คือ ที่แต่ก่อนมา ถือว่าเป็นศัตรู บัดนี้สงสารเห็นใจขอให้เป็นมิตรกัน พูดสั้นๆ บอกว่า อย่างนี้ไม่ยั่งยืน และไม่แท้ไม่จริง แก้ปัญหาได้ไม่ลุล่วง

หันมาดูในพระพุทธศาสนา พึงรู้เข้าใจมองเห็นตามเป็นจริงคือตามที่มันเป็นของมันเป็นว่า โลกทั้งหมด หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีในโลก ที่รวมเป็นโลกนั้น โดยสภาวะ เป็นธรรมชาติ คือเกิดมีเป็นไปตามธรรมดาแห่งความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งนั้น และ

ในความสัมพันธ์กันนั้น ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของแต่ละหน่วย
ธรรมชาติในระบบความสัมพันธ์นั้น ก็จะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้
เกิดผลดี-ร้าย เป็นคุณ-โทษถึงกัน ตามความสัมพันธ์ในระบบที่เป็น
ทั้งโลกนั้น ทั้งนี้ รวมทั้งบรรดามนุษย์ทั้งปวง โดยที่ว่าตัวมนุษย์
หรือเนื้อตัวที่แท้ของมนุษย์นั้นทั้งหมด ก็คือชีวิต ซึ่งเป็นหน่วย
ธรรมชาติ ที่ปรากฏแก่สังคมนุษย์โดยมีตัวบุคคลเป็นป้ายประกาศ

ตามที่ว่านี้ พุทธสันๆ ได้ว่า ในการอยู่ในโลก เมื่อต้องการให้
มนุษย์อยู่ดีมีความสุขความเจริญที่เป็นคุณประโยชน์แท้จริงแก่ตน
มนุษย์ก็ต้องดำเนินชีวิตเป็นอยู่และทำการต่อสิ่งทั้งหลาย คือต่อ
หน่วยธรรมชาติอื่นทั้งหลายในวิถีทางแห่งความสัมพันธ์อันถูกต้อง
ที่จะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดผลดีที่เกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์
แก่ชีวิตของมนุษย์นั่นเอง ตลอดไปถึงแก่ชีวิตโลกทั้งหมด

นี่คือคติที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องยืดยาว
แต่ต้องรวบรัดพูดให้จบลงได้เพียงเท่านี้ เพราะเวลาที่จะพูดหมดไป
นานแล้ว พูดเลยมาเกินเวลาไปอีกเท่าตัว พูดไว้สั้นๆ ว่า ภาวะที่
หน่วยธรรมชาติทั้งหลายในขอบเขตที่เกี่ยวข้องนั้นๆ เป็นอยู่เป็นไป
ด้วยดีในวิถีทางที่เป็นความเกื้อกูล อยู่ในความสมบูรณ์ที่สมดุล เป็น
คุณแก่ชีวิตมนุษย์ ทั้งกาย ใจ ปัญญา และในการที่จะประกอบกุศล
กิจให้สัมฤทธิ์ด้วยดี อันนี้คือภาวะที่เรียกว่า “รมณีย์”

ถึงนี้ ก็มาบรรจบกับเรื่องของงานนี้ ที่ว่ามหาจุฬาฯ กำลัง
จัดสรรที่ดินสถานอันเป็นที่สถิตประดิษฐานหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปมหา
จุฬาลงกรณชุตินธรรวบรรพชาสาดานี้ จะสร้างขึ้นให้เป็น “รมณียพุทธ
อุทยาน” งานนี้ก็มาเข้าหลัก ที่เป็นคติของคำว่า “รมณีย์” ที่เป็น

คำตรัสของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะโยงสถานที่สถิตประดิษฐานองค์พระ
ประธานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ ย้อนไป
ถึงถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนา คืออุรุเวลาเสนานิคม อันรณณีย์
ที่พระโพธิสัตว์ตกลงพระทัยใช้เป็นทีบำเพ็ญเพียร และพระบรม
ศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ที่ร่มต้นพระศรีมหาโพธิ์ บนฝั่ง
แม่น้ำเนรัญชรา

เริ่มด้วยการเสด็จถึงอุรุเวลาเสนานิคม ที่พระพุทธเจ้าตรัส
เล่าพระดำริของพระองค์ ณ ที่นั้น (เช่น ม.จ. ๑๒/๓๑๗/๓๒๒) ว่า

รมณียะ วต ฐมิภาโค

“ผืนแผ่นดินถิ่นนี้ รมณียะจริงหนอ” และพระองค์ได้ทรง
บรรยายด้วยว่า ถิ่นที่นั่นดี มีไพรสมนต์ร่มรื่นชื่นบานใจ มีน้ำใส
ไหลเย็น ผืนแผ่นดินที่ลาดริมฝั่งก็เรียบราบสะอาด พร้อมด้วยถิ่น
ชุมชนรายล้อม “อถ วต” เป็นที่เหมาะจริงแท้แก่การบำเพ็ญเพียร

นั่นคือถิ่นอุรุเวลาเสนานิคมอันรณณีย์ บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา
ที่สถิตของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่พระพุทธเจ้าประทับตรัสรู้ และก็
จึงพูดได้ว่า อุรุเวลาเสนานิคม ถิ่นรณณีย์ เป็นที่ตั้งต้นของ
พระพุทธศาสนา หรือจะว่าเป็นที่กำเนิดของพระพุทธศาสนา ก็ได้

แล้วการอยู่ในถิ่นรณณีย์ การสร้างที่อยู่อาศัยให้รณณีย์ ก็ได้
เป็นคติสำคัญในพระพุทธศาสนา ดังเช่นเมื่อทรงอนุโมทนาการสร้าง
วัด พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระคาถาที่มีประโยคหนึ่งว่า (วินย.๗/๒๐๓/๘๘)

วิหาเร การเย รมเม.

แปลว่า: พึงสร้างวิหาร (ที่อยู่ กุฏิ วัด) ที่รณณีย์.

(รมเม คือรมย์ เป็นคำที่มักใช้ในคาถา เท่ากับ รมณียะ คือรณณีย์ ในความร้อยแก้ว)

“รมณีย” แปลว่า รื่นรมย์ น่าชื่นชม น่ายินดี ถิ่นรมณียมีคุณสมบัติสำคัญคือ พร้อมด้วยพสกษานานาพืชพรรณและแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ สระน้ำ (ฉายาทกสมบัติ) เป็นถิ่นทัศนีย ที่เรียบสะอาดน่าดูน่าเดิน มีดินฟ้าอากาศสะอาดสดใส พร้อมด้วยสายลมแสงแดดที่พอดี (ภูมิภาคสมบัติ) เป็นต้น

คำว่ารมณีย เป็นที่ประสานบรรจบแห่งภาวะที่เกื้อกูลกลมกลืนกัน ระหว่างโลกของธรรมชาติ กับชีวิตของมนุษย์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาแล้ว ตั้งแต่ทรงใช้ถิ่นรมณียเป็นที่บำเพ็ญเพียร มีพุทธพจน์มากมายตรัสถึงถิ่นฐานบ้านเมือง ท่งนาขุนเขาป่าสวนอุทยาน สระโบกขรณี เป็นต้น ที่รมณีย แต่ไม่มีเวลาที่จะพูดต่อไป ได้แค่ลงท้ายสั้นๆ

เป็นอันว่า อุบาสก อุบาสิกา พุทธิกชน ควรสร้างวัดสร้างกุฏิวิหารให้รมณีย ชาวบ้านชาวเมืองควรอยู่ในถิ่นอาศัย ตั้งแต่หมู่บ้านขึ้นไป ที่รมณีย และในที่สุด มนุษย์ทั้งหลายจะต้องพัฒนาและอนุรักษ์โลกนี้ให้เป็นแดนรมณีย คติรมณียนี้แหละที่จะแก้ปัญหาของโลกให้หมดไป

เพราะฉะนั้น เมื่อสร้างรมณียพุทธอุทยานนี้ ก็ขอให้โยงไปถึงอรุเวลาเสนาณิคมอันรมณีย ซึ่งเป็นที่องงามของต้นพระศรีมหาโพธิ์ บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธเจ้าองค์พระศาสดาตรัสรู้เป็นจุดตั้งต้นแห่งพุทธกิจ เริ่มประกาศพระพุทธศาสนา

เอาคติรมณียนี้แหละ ให้อารยชนยึดแทนคติพิชิตธรรมชาติแล้วจะแก้ปัญหาของโลกได้หมด ปัญหาของโลกมีมากมาย ถึงจะไม่มีเวลาที่จะบรรยาย ก็ให้จับที่ปัญหาของโลกแห่งธรรมชาติเป็นแกนกลางตั้งที่ว่ามานี้

วันนี้ เราทั้งหลายได้พร้อมใจกันทำมงคลพิธีที่ประเสริฐในการอัญเชิญองค์พระปฎิมา “พระพุทธมहाจุฬาลงกรณชุตินทรบรมศาสดา” ขึ้นประดิษฐานบนฐานชุกชี ในบริเวณที่จะสร้างเป็นรมณียพุทธอุทยาน ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขอให้คติรมณียนี้แผ่ขยายออกไป ให้สัมฤทธิ์ภาวะรมณียขึ้นมากว้างไกลทั่วไปในโลก ขอให้สมจริงอย่างที่ได้มีอุรุเวลาเสนา นิคมอันรมณียในครั้งพุทธกาลนั้น ขอให้ความสุขสันต์สวัสดิมี จตุรพิธพรชัย จงสัมฤทธิ์แก่ทุกท่านทั่วกันตลอดไป

